GÖZLERİME İYİCE BAK. SANA AŞKI ANLATACAK.
BU AŞK, BİZ ÖLSEKTE SONSUZA DEK YAŞAYACAK.

В МОИ ГЛАЗА ВНИМАТЕЛЬНО ВЗГЛЯНИ,
ТЫ В НИХ ЛЮБВИ МОЕЙ УВИДИШЬ СВЕТ.
ПУСТЬ Я УМРУ, НО ЭТОТ СВЕТ ЛЮБВИ
ОСТАНЕТСЯ СИЯТЬ НАД БЕЗДНОЙ ЛЕТ.

LALE OFSET - TEL.: 11 85 36 - 14 76 11 - ESKİŞEHİR

ESKİŞEHİR KIRIM FOLKLOR DERNEĞİ YAYINLARI - 1991

ARZI KIZ

Op. Dr. YALKIN BEKTÖRE

ARZI KIZ

KIRIM TÜRK TİYATROSUNDAN MUZİKALI DRAMA

editör - redaktör

OP. DR. YALKIN BEKTÖRE

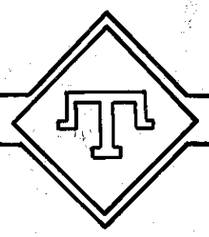

ESKİŞEHİR KIRIM FOLKLOR DERNEĞİ YAYINLARI - 1991

Kapak resmi :
Kırım Tatar Tiyatrosu sanatçısı
Leyla Üseyinova (Arzı Kız)
Akmesçit - KIRIM 1990

*Derneğimizin kültürel faaliyetleri kapsamında, **"TEPREŞ"** ve **"KIRIM' 90"** yayınları ile Kırım Türklerinin tanıtımında değerli hizmetler veren araştırmacı arkadaşımız **Op. Dr. Yalkın BEKTÖRE** bu kez de siz sayın hemşehrilerimize, bugüne kadar hiç yayınlanmamış olan meşhur **"ARZI KIZ"** dram-müzikalini sunmaktadır. Kırım Türk tiyatrosunda en popüler eserlerden biri olan **"Arzı Kız"** dram müzikalini, bu sahadaki çalışmalara bir başlangıç olacağı ümidiyle Türk kültürüne arz etmekten kıvanç duyarız. Değerli arkadaşımız sayın **Dr. Yalkın BEKTÖRE** 'ye derneğimiz adına teşekkür eder, değerli hizmet, araştırma ve çalışmalarının devamını dileriz.*

ESKİŞEHİR KIRIM FOLKLOR DERNEĞİ
BAŞKANI
Abdullah DERİCİOĞLU

ÖN SÖZ

İnsan varlığının en belirgin ifadesi olan sanat eserleri zaman içerisinde o toplumun bir aynası, göstergesi olmuştur. Bir millet herşeyden önce milli kültür değerleri ile vardır. Hiçbir medeni millet düşünülemez ki kendi fikir, edebiyat ve sanat eserlerini pek yakından tanımasın ve onları büyük bir titizlikle değerlendirmesin. Büyük, köklü ve medeni milletler varlıklarının yapısını milli kültürlerinin temelleri üzerinde yükseltenlerdir. Bu temellerden mahrum milletlerin ayakta durabilmeleri imkânsızdır. Bunun içindirki milli kültürün medeni milletlerin gelişmesindeki payı münakaşa edilemez.

Milli Kültür tarihimizin geçmişine baktığımızda, çok zengin olan kendi kültürümüzü çeşitli sebeplerle ihmal ederek, başka kültürlere daha fazla değer vermek gibi kötü bir alışkanlıktan kurtulamadığımızı üzülerek görüyoruz. Bunu her sahada müşahade etmek mümkün. Birbirleriyle münasebeti, tarihi bağlantısı olan milletler daima yek diğerine tesirlerini icra etmişlerdir. Bu itibarla tam, saf etki altında kalmamış bir kültür düşünmek güçtür.

Kültürel faaliyetlerin bir parçası olan tiyatroya da bu açıdan baktığımızda; Bugün dünya tiyatrolarında olduğu gibi bizde de bir çok tercüme eserler sahnelenmekte ve milletlerin yaşayışları, kültürleri geniş ölçüde birbirine gösterilmekte ve tanıtılmaktadır. Ancak her milletin kendi ruhunu aksettiren, onun ananesini, örf ve adetlerini kapsıyan eserler o toplumda daima esas yeri işgal etmelidir. Tiyatro bir okul, tiyatro seyircisi de öğrencilerdir. onun içindir ki toplumun eğitiminde büyük bir rol oynayan bu okulda, müfredat programı da milli değerler yönünden ağırlıklı olmalıdır.

Bu düşünce ve anlayışla; Türk kültürünün bir parçasını teşkil eden Kırım Türk kültürünün sanatsal değerlerinden örnekleri derneğimizin kültürel faaliyetleri arasında sunmak istedik. Yine derneğimizin tiyatro kolu çalışmaları esnasında gördük ki pek zengin olan Kırım tiyatro sanatından bugüne kadar yazılı metin olarak müstakil basılmış eserler yok denilecek kadar az. Kırım Türk-Tatar tiyatrosunda en popüler eserlerden biri olan **"Arzı Kız"** dram müzikali bugüne kadar yüzlerce defa sahnelenmiş, kasetleri, long playleri yapılmış olmasına rağmen, açıklama, söz ve notalarıyla birlikte hiç yayınlanmamış. Genç arkadaşlarımıza bu sahada bir örnek ve başlangıç olması dileğiyle bu çalışmayı yaptım. Yine bu amaçla bizzat Kırım'a giderek gerekli dökümanları topladım. Bu çalışmamda bana yardımlarını esirgemeyen, eserin müziğini yapanlardan, bugün 78 yaşında olan değerli kompozitör **İLYAS BAKŞİŞ** ve Kırım Tatar Tiyatrosu müdürü **DİLAVER BEKİR (OV)** 'a en derin saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

OP. DR. YALKIN BEKTÖRE

KIRIM TÜRK TİYATROSU

Kırım Türkleri arasında tiyatro faaliyetleri 20. yüzyıl başlarında görülmeye ve gelişmeye başladı. Tiyatro, ilk temel ögelerini zengin ve renkli Kırım Türk folklorundan almıştır. Halk arasında cereyan eden toplu eğlencelerde, gençler arasındaki çınlaşma, karşılıklı maneler söyleme bir nevi tiyatrovari gösteriler olarak eski zamanlardan beri toplumda temaşa unsuru teşkil ediyordu. Zamanla toplumsal olaylar, toylar - düğünler - cıyınlar - bayramlar - tepreş ve dervizalarda yapılan eğlenceler, halk ozanlarının şiirleri, halk efsaneleri yazarlar tarafından işlenmiş, derli toplu piyesler halinde tertiplenmiştir. Tabii bu arada aşk-nefret, harp-sulh, hürriyet-esaret, idare edenler-edilenler, zengin-yoksul arasındaki münasebetler v.s. ahenk ve çelişkiler aile ilişkileri, terbiye, ahlak meseleleri gibi toplumsal olaylar hep tiyatronun temaları olmuştur. Kırım Türkleri arasında **"Tiyatro"** kavramının ortaya çıkışı işte böyle bir seyir takip etmiştir. Ancak Kırım'da tiyatro faaliyetleri çok ağır şartlarda başlamıştır. Çünkü bir taraftan taassup diğer taraftan emperyalist Rus siyaseti daha sonra da bolşevik mezalimi Kırım Türk tiyatrosuna serbest bir gelişme sağlamamış aksine bütün teşebbüsleri sınırlamış, bir takım engellerle gelişmesine mani olmuştur. Böyle bir ortam içinde dahî Kırım Türkü kendi tabii kudretini, zeka ve kabiliyetini göstermeye bir derece muvaffak olmuş ve bunu her fırsatta isbat etmiştir.

1917 'ye kadar geçen devrede temaşa nevileri yukarıda açıkladığım, halk arasında cereyan eden toplu eğlenceler olagelmiştir. Bu arada okullarda başlayan müsamere faaliyetlerini de belirtmek gerekir. Kırım 'ın Akmesçit şehri okullarının önderlik ettiği bu müsamere programlarında şiirler, yırlar (solo-koro), halk dansları, skeçler, bir perdelik piyesler yer alıyordu. Ayrıca çalgı takımları, amatör orkestralar meydana gelmeye başlamıştı. Rus gimnazyumlarında okuyan Türk gençleri Rus kültürü vasıtasıyla batı kültürü ile de tanışma fırsatı buluyorlardı. Bu gelişmeler neticesi tiyatroya yaklaşma hamleleri görülmeye başladı. Evvela ufak amatör gruplar kurularak kısa bir zamanda daimi bir tiyatro meydana getirmeye muvaffak olundu. Ancak aslına bakıldığında bu tiyatronun dilinden başka hiçbir şeyi milli bir karakter taşımıyordu zira sahnelenen eserlerin tümü batı avrupa menşeli idi dolayısıyla milli ruhu okşamayan bu faaliyetler pek yararlı olmadı.

Bolşevikler Kırım 'ı işgal ettikleri zaman, Kırım Türk kültürünü kendi açılarından yeniden teşkilatlandırmaya başladılar. Kırım Türk tiyatrosunun bolşevik devrindeki gelişimi hakkında **"Mayak Kommunı"** adlı bolşevik gazetesinin 1940 senesi çıkan ilk sayısında ; "Bolşeviklerin derhal bir Tatar tiyatrosu kurup, en iyi ve usta sanatkarları bir araya topladıklarını ve başarılı faaliyetler gösterdiklerini" yazıyordu. Ancak buna Akmesçitte çıkan **"Anayurt"** dergisinde şöyle bir yorum getiriliyordu : (1)

"En iyi ve usta sanatkarlar anadan doğma meydana gelmez, bilakis uzun seneler bu sahada tahsil gördükten daha sonra da sahnede sanatkarlıklarını uzun süre icra ederek tecrübe kazandıktan sonra usta sanatkar olabilirler. Bizde böyle yetişmiş sanatkarlar olmadığına göre, demek ki bu başarılı neticeleri veren ağacın kökleri öz kuvvetlerini başka topraktan almışlar."

(1) İlk teşebbüsinden bu kunge kadar Tatar teatrosı. R. B. - ANAYURT, No : 1 Temmuz 1943, Akmesçit - Kırım.

Yani bolşeviklerin borazanlığını yapmaktalar denilmekte idi. Gerçekten Kırım 'da Sovyet hakimiyeti yerleştikten sonra her sahada olduğu gibi kültür sahasında da Sovyet propagandası bütün kuvveti ile hakim olmaya başlamıştı. Tiyatro kolunda bu daha bariz görülüyordu İlk seneler nasılsa müsait bir ortam bulunmuş, yeni siyasi gelişmenin verdiği ilham ile milli ruhunu daha fazla idrak etmeye başlayan Kırım Türkleri 1917 devriminden bazı hususlarda faydalanmaya girişmişlerdi. Ancak 1923 yılında Halk Maarif Komiserliği **"repertuarı kirlettikleri"** gerekçesiyle, birkaç milli piyesi bir daha sahneye konmamak üzere yasaklamış, bununla ilgili olanları da cezalandırmıştır. Açıkça, bolşevik ideolojisini işlemeyen, zengin-fakir, hükümdar-ahali arasındaki münasebetleri bolşevik sınıf mücadelesi şekline sokmayan, dini de gülünç veya dine karşı nefret uyandıracak bir şekilde göstermeyen eserler **"repertuarı kirleten eserler"** olarak suçlanıyordu.

1923'te ; Hayri Emirzade, Ayşe Tayganskaya, Hüseyin Bakkal, Emir Ahmet Parik (ov), Emine Çelebi(yeva), Celal Mohin(ov), İbrahim Beşevli adlı kabiliyetli gençler birleşerek ilk Kırım Türk Tiyatrosu 'nu kurdular. Rejisörleri Halil İbrahim idi. Daha sonra aralarına Emine Feyzulla(yef) ve Zare Bilal(ova) da katıldı. Halk arasında eğlence geceleri düzenlemeye başladılar. Önceleri programı milli oyunlar ve yırlar (türküler) teşkil ederken daha sonra **"Leyla ve Mecnun", "Arşın Mal Alan", "Meşhedi Abad", "Tahir ile Zühre", "Aşık Kamber", "Aşık Ömer"** piyeslerini sahneye koydular (1924 , 1925.)

Bunlardan başka bazı tercüme eserleri de sahnelediler. Bu grubun faaliyetleri Kırım Türk Tiyatrosu 'nun ilk başarılı örneklerini vermiştir. (1927 'de Hüseyin Bakkal organizatör Lunaçarsky ile katıldığı Berlin Uluslararası festivalde **"Çoban Oyunu"** ve **"Kaytarma"** ile **I. lik ödülü** aldı. Hayri Emirzade **"Halk sanatkarı"** ilan edildi.)

1927 senesine kadar tam milli istikamet alan bir hareketle kültürel sahada ilerleme olmuş, **"Kurultay"** devrinde milletçe idrak edilen milli ruh ve emel Kırım Türkünün bütün varlığına işlemiş, onu yaşatma arzusu her şeye hakim olmuştu. (2)

"Veli İbrahim" devrini teşkil eden senelerde diğer eserlerle beraber artık yerli piyesler de yazılmış (**"Çora-Batır", "Bahçesaray Haremi", "Halim", "Altın Beşik"** v.s.) sahneye konmaya başlanmıştı. Bunlardan başka bir çok skeçlerde sahnede yer aldı. Bütün bu eserlerin süjeleri Kırım Türk folklorundan, tarihinden kaynağını alıyordu. bu devir gerçekten zengin bir milli gelişme devri sayılabilir. Gençlik sovyet rejiminde yaşasa da milli örf ve geleneklerine, kültürüne sadık kalmış, varlığını muhafaza etmişti. Dolayısıyla oynanan eserler de bu ruhu aksettiren eserlerdi. Mesela :

"Çorabatır" Yalnız Kırım Türkünü değil bütün Türklüğü sembolize eden bir halk yiğidi ve Kırım Türkünün gönlünde yaşayan büyük bir kahramandır. Esaretten, zulümden şikayet edenlerin koruyucusu, kurtarıcısıdır. Rusların Kazan Hanlığına saldırışlarını, halkı kılıçtan geçirdiklerini haber

(2) Kırım Türk Tiyatrosu, Kerim TOKTAR, Temircili - EMEL, No : 16, 17, 18 - 1963, İstanbul.

alır almaz Kazan 'lı kardeşlerine yardıma koştuğunu şu sözlerle ifade eder :

Men Kazanga bargançık kan cavmasın, kar cavsın.
Men Kazanga bargan son, kar cavmasın, kan cavsın..."(3).

Böyle bir milli kahramanı elbette bolşevikler halkın zihninde bile yaşatmak istemezlerdi. Onun için de bu piyesin oynanmasını men ettiler. Yine Kırım 'ın bir başka kahramanı **"Halim"**. Daima adalet, hürriyet için savaşan bu halk kahramanına Ruslar tarafından **"Aydamak"** veya **"Kırımskiy razboynik - Kırım eşkiyası"** adı verilmişti. Neden böyle kötü bir ad takmışlardı? Çünkü, Halim Rus mezalimine karşı daima Kırım Türkünü korumuş, onun hakkını aramıştı. Bolşevikler ilk devirde başrolünü Hayri Emirzade 'nin oynadığı **"Halim"** i filme almışlardı. Ancak halkları aldatan bolşevik siyaseti gerçek yüzünü gösterince filmden eser bile kalmamış, imha edilmişti.

Kırım Türkleri böyle milli kahramanlarını daima yaşatabilmek için onları halk türkülerine, efsanelerine, eserlerine yerleştirmiş ve onları gönüllerinde olsun yaşatabilmek için Rus - Bolşevik baskısına karşı mücadele etmişti. İşte Halk Türkülerine konu olan **"Halim"** efsanesinden iki varyant :

Borulca 'nın bol suvından atımı atlatdım,
Araba tolı düşmanlarnıñ òtùnì patlatdım.

Men Alim 'im..." deyip kezgen bir dinsiz erif,
Seksen yaşar bir Tatar 'nın boynıñ urgan.

At da mìnìb, yola tùşìb ardından yetdim.
Hırsızlagan parasın alıb, kulagın kesdim.

* * *

Alim gider bazara, ogratırlar nazara.
Alim öldì degenler, kendisi kìrsìn mezara.
Aman, Alim of, of, civan Alim of...

* * *

Kırım Türk Tiyatrosunun bu gelişme devrinde dram, komedi, vodvil, skeç, operet gibi janrlar üzerinde çalıştığı görülmüştür. Konser programları da sahnede çok yer alırdı. Yır ve milli danslar, kısa skeçler halk arasında çok tutulurdu.

Bolşevikler Kırım Türk tiyatrosunun milli esaslar üzerinde geliştiğini görerek bu harekete set çekmek istemiş, tercüme Rus eserlerinin (Çehov, Astrovskiy v.s.) ve yeni propaganda eserlerinin oynanmasını talep etmişlerdi. Tiyatro bütün janrları ile büyük bir ilerleme ve gelişme gösterirken bundan ürken bolşevik idaresi derhal bunu durdurma çaresi aramış ve bulmuştu da. Bu gelişme onların nazarında bir milli burjuva inkişafı idi. Bütün milli kültür işlerini de siyasete bağlayan Rus bolşevik ideolojisi burada da hassasiyetini göstermiş Kırım Türk milli kültürüne ve onun aynası sayılan tiyatroya kendi pençesini vurmuştu.

(3) Çora-Batır (dram). İsmail H. A. Ziyaeddin - 1940, Köstence.

Bolşevikler 1928 senesinde bir stüdyo açtılar. En yetkili! Rus tiyatro temsilcileri bu stüdyoda ders veriyorlar, bolşevik edebiyatının seçme eserlerini sahnelemeye teşvik ediyorlardı. Kırım Türklerinin kendi öz varlıklarına, efsanelerine, tarihine dayanan piyesleri tehlikeli görüyorlardı. Çünkü bu piyesler milli bir edebiyata ve kültüre sahip olduklarını Kırım Türklerinin hatırına getiriyor, bolşevik siyasetine ters düşüyordu.

1936 senesinde bir tek söz bile Kırım Türkçesi bilmeyen bir Moskova yahudisi Kırım Türk tiyatrosuna yönetici tayin edildi. Bu adamın ilk işi Kırım Türk tiyatrosunu bir kere daha **"yeniden teşkilatlandırmak"** oldu. Yani hoşuna gitmeyen milliyetçi sanatkarlar işten çıkarıldı. NKVD 'ye teslim edildi. Bunlar arasından sadece bir iki kişi daha sonra tekrar Kırım'a dönebildi. Diğerleri ise kayboldu gitti. [Dramaturg yazar, rejisör **Ömer İPÇİ 1937** 'de hapiste öldü. Yine; Çora - Batır (opera), Leyla ve Mecnun (dram - müzikal), Tahir ile Zühre (dram-müzikal), Demirci Gave (opera-Bakü 'de sahnelendi), Şeşter ve Kırım (suit), Toy devam ete (müzikal) nin müziklerini yapan, Arzı Kız piyesinin müziğini de yapmaya başlayan ancak 1937 'de tutuklanıp **"Anadır"** da hapse ve sürgüne gönderilmesiyle gerçekleştiremeyen meşhur kompozitör **Asan Refat** 'ı da burada anmadan geçemeyeceğiz.]

1938 senesinde Akmesçitte rejisör Halil İbrahim tarafından ilk defa olarak **"Arzı Kız"** müzikali sahneye kondu. Sözleri Yusuf BOLAT, müziğini de Yahya ŞERFEDDİN ve İlyas BAKŞİŞ hazırlamışlardı. Baş rolde (Arzı rolünde) Kazan Tatarı Sara Baykina oynuyordu. Fakat bütün Rusyadaki tiyatrolarda olduğu gibi Kırım Türk tiyatrosunda da, tiyatro sanat olmaktan çıkıp, bolşevik propaganda vasıtasına çevrildi. Öyle ki Kırım Türk halk efsanesinden alınan elinizdeki **"Arzı Kız"** piyesinin bile orijinal halk efsanesi ile adeta bir ilgisi kalmadı, değiştirildi. Zavallı fakir Arzı 'nın, anasının, babasının başına köy bayı, zengini tarafından gelmedik kötülük bırakılmadı. Zengin-yoksul, bay-halk ilişkisi o derece abartıldı, duygular o derece istismar edildi, piyesin kahramanları öyle bolşevikleştirildiler ki nerdeyse onlara sahnede "yaşasın rehberimiz Stalin" diye bağırtacak kadar dejenere edildi.

1940 senesinde Kırım Türk tiyatrosu bolşevikler açısından en parlak muvaffakiyetini elde edebildi! zira Bolşeviklerin Kırım 'ı işgal etmelerinin 20. yıl dönümü münasebetiyle oynanan piyeste Lenin ve Stalin rolleri mevcut olup, bu iki bolşevik rehber sahnede gösterildi. Artık Stalin 'in **"şekilce milli, manaca sosyalist"** prensibi de rafa kaldırılmış, **"hem şekil, hem manaca sosyalist"** bir kültür ile Ruslaştırma ve bolşevikleştirme son merhaleye gelmişti.

Milli istiklaline kavuşma arzusunu, inkilabın gelişine bağlayan Kırım Türk'ü ve onun ileri gelen siyasileri, aydınları, yazarları, şairleri de, Rusya halklarının bir çok diğer temsilcileri gibi aldanmış ve aldatılmıştı. Emperyalist çarlık boyunduruğundan kurtulma, siyasi, toplumsal ve kültürel sahalarda tam hürriyet, eşitlik ve adalet vaadedenlerin siyaseti 180 derece tersine dönmüştü. Milli geleceğini tayin etme (natsionalnoye samooperedeleniye), her millet için serbesttir, ister Rus hükümeti ile birleşir, isterse kendi idaresini kurar (autodetermination) diyen Lenin ve sonra Stalin teorisi, inkılap hareketi bütün Rusya 'da galip geldikten sonra, bütün vaadlerle birlikte unutulmuştu.

Görüldüğü gibi zaman değişiyor, aktörler değişiyor, oyunun adı değişiyor (kimi zaman bolşevik ihtilali, kimi zaman perestroika, glastnost oluyor) ama oyunun içeriği hep aynı. Bugünde aynı vaadler verilip, sonra Litvanya 'da, Azerbaycan 'da, Türkmenistan 'da, Kırım 'da v.s. birçok cumhuriyetler ve etnik gruplarda aynı haksızlıklar şimdi de cereyan etmiyor mu?

İşte o zamanda bolşevik ideologları sözlerini tutmadılar, aksine milletlerin siyasi istiklali değil, milli kültürünü bile merkeze, Moskova 'ya bağladılar ve Rus kültürüne uygun bir şekilde inkişaf etmesine gayret ederek, daimi surette buna teşvik ettiler. Bu vaziyette tabiidir ki, Kırım Türk tiyatrosunda bir milli piyes oynatılamaz. Bolşevik ideolojisine uygun, Rusçadan tercüme, propaganda amaçlı eserler oynanmağa mecbur ediliyordu. Bütün bu olumsuz şartlara rağmen Kırım Türkleri yine de kendi benliğini daima muhafaza edebilmişlerdir. Milli kültürlerini zor vaziyette de olsa pek uzun zaman korumuşlar ve fırsat buldukça da hamlelerini göstermişlerdir.

* * *

1941 senesi ekim ayı içinde Akyar (Sivastopol) hariç, Kırım 'ın tamamı Alman orduları tarafından işgal edilmişti. Bilindiği gibi, Kırım ilk defa 1783 'te Ruslar tarafından işgal ve zapt edilmişti. Kırım Türkünün 1917 senesine kadar çekmediği zulüm, görmediği haksızlık ve soygun kalmadı. Türlü facialar, sürgünler ve tehcirler sonunda toprağını, servetini ve nüfusunu kaybetti. İşte bu sebeple 2. Dünya Savaşında Kırım Türk 'ü, kendi yurdunda kendi geleceğine ve istiklaline sahip olma dilek ve ümidiyle, Ruslara karşı savaşa girmiş olan Almanlarla iş birliği yaparak gayelerine ulaşmak istedi. Kırım Türkleri ilk sıralarda Almanları kurtarıcı sanmış, bunlara ümit bağlamışlardı. Alman askeri işgal makamlarına çektikleri facialarla birlikte bu maksatlarını da bildirdiler. Ancak Nazilerin, milletlerin hak ve hürriyet isteklerini, duygu ve dileklerini anlamak ve tanımak yönünden yoksun oldukları çok geçmeden anlaşılmıştı. Zaten savaşın bütün şiddetiyle devam etmesi sebebiyle siyasi konular üzerinde durmak mümkün olmuyor, ayrıca buna askeri makamların esasen yetkileri de bulunmuyordu. Askeri makamlar Türklere yalnız dini ve kültürel alanlarda çalışma imkanı vermişlerdi. Bu şartlar dahilinde Kırım Türkleri bir taraftan camilerini, kendi okullarını yeniden faaliyete geçirirken diğer taraftan da tiyatrolarını açtılar. Konserler vermeye, operetler, piyesler oynamaya başladılar. Kısa zamanda büyük hamleler yaptılar. Eksiklerini tamamlamaya çalıştılar. Kadın ve erkek el işleri sanatlarını dirilterek sergiler meydana getirdiler (4). Akmesçit 'te, Türkçe ve Rusça yayın yapan bir radyo faaliyete geçirildi. Bu radyoda günlük siyasi ve iktisadi konularda yorumlar yapılıyor, cephelerden haberler veriliyor, Zeynep Recepova ve Apselam adlı ses sanatçılarından türküler ve ayrıca skeçler yayınlanıyordu.

(4) Kırım Türk milli sanat kolları olan altın, gümüş, keramik, dokuma, mıhlama, klapdan, örgü, mozaik ve daha birçok el işi sanatlarını canlandırmak için Akmesçit 'te **"Bifak"** sokağında bir enstitü açıldı. Bahçesaray 'dan meşhur ustalar getirildi (mesela gümüş işleme için HÜSEYİN USTA gibi). Kendilerine maddi imkanlar sağlandı. Altın ve gümüş işlemede kısa sürede fevkalade güzel eserler ortaya çıktı ve merkez müzede büyük bir sergi açıldı. Kırım Türk desenleri de büyük merak uyandırıyordu. Bu amaçla da Akmesçit merkez müzesi yanında bir mıhlama, nakış bölümü açıldı. Buraya da meşhur mıhlamacı HACI FATMA ARSLANBEK getirildi. Meydana çıkardığı ince ve zarif el işi eserler büyük takdir topladı.

Kırım Türklerinin kültürü, medeniyeti, tarihi, dini ve adetleri ile büyük Türk Milletinin bir kolu olduğunu ve Kırım 'ın asıl sahipleri olan Türklerin varlığını, manevi zenginlik ve değerlerini anlayan Almanlar Kırım Türkünün folklorunu, medeni vasıflarını, misafirseverliğini ve yurt aşkını takdir ettiler. Kırım Türklerinin bu çalışma ve başarıları bilhassa milli müzik, oyun ve tiyatrosu, kıyafetleri Alman subay ve komutanlarının çok ilgi ve takdirlerini topladı. Bu alanda Kırım Türklerine oldukça destek ve yardım sağladılar.

Şimdi bu gelişmelerin nasıl cereyan ettiği hakkında kısa bir açıklama yapmak istiyorum :

Almanlar Kırım 'ı işgal ettikleri zaman özellikle Kırım Türk tiyatrosu gücünü büyük ölçüde kaybetmişti. Çünkü, Bolşevikler devrinde itibar gören ve o dönemde yetişmiş sanatçılardan ekseriyeti Kırım 'dan Ruslarla birlikte çekilmeyi uygun görmüşlerdi. Kırım 'da kalan sanatçıların bir kısmı da siyasi sebeplerden dolayı senelerdir sahneye çıkmayanlardı. Tiyatronun karşılaştığı ikinci bir zorluk da piyes seçimiydi. Bolşevik devrinde gösterilen piyesleri tekrar sahneye koymak elbette mümkün değildi. Yeni piyeslerin yazdırılması da hem zaman alacak, hem de bunları yazacak olan milli ruha sahip aydın adamları bolşevikler hemen hemen hiç bırakmamışlardı. Bu itibarla ilk sıralarda, elde mevcut repertuarlardan, Sovyetler devrinde de oynanmış olan, siyasi yönü olmayan, Azerbaycan 'lı kardeşlerimizin **"Leyla ile Mecnun", "Arşın Mal Alan"** operetleri sahneye kondu. Bunlar Almanları pek tatmin eder görünmedi. Bunların hem yerli olmadığını ileri sürüyor, hem de cepheden istirahate gelen askerlerin daha çok müzikli ve oyunlu gösteriler istediklerini söylüyorlardı. Ayrıca bu eserler Kırım Türk halkının milli ruhunu ve özelliklerini tam anlamıyla gösteremiyordu. Sadece az sayıdaki Türk seyircilerle tiyatroyu ayakta tutmakta mümkün değildi. Buna karşın biri Rus diğeri Ukrain olmak üzere iki tiyatro daha vardı ki teknik yönden çok gelişmiş oldukları için bunlarla rekabet etmekte oldukça güçtü. Ancak Kırım Türk Tiyatrosunu da kapatmak olmazdı. Zira böyle bir durum elde mevcut son imkanı da kaybetmek olurdu. Bunun üzerine Kırım Türk tiyatrosunun batı avrupa tarzında bir tiyatro gibi değil de, kendi adına layık, yalnız Kırım Türk kültürünü temsil edecek bir şekilde yeniden teşkilatlandırılmasına karar verildi.

Bu amaçla, öncelikle, konuları Kırım Türk halk efsanelerinden alınmış, müzik ve oyun ağırlıklı eserlerin sahneye konması kararlaştırıldı. Sanatkarlardan bir grup oluşturularak gerekli hazırlıklar yapılmaya başlandı. Hedef; milli kültürel varlık ve kaabiliyetin geliştirilmesi aynı zamanda Kırım Türk kültürünün gücünü Almanlara ve batı dünyasına isbat etmekti. Akmesçit şehir idaresinin genel kültür şubesi yanında bir komisyon teşkil edildi. Bu komisyon ilk önce bir repertuar hazirladı. Muhtelif şahıslara görevler verildi. Sahneye konulması düşünülen piyesler seçilip veya yazılıp hazırlanıncaya kadar da büyük bir konser organizasyonuna başlandı. Milli dansları rejisörbalet maister Hüseyin BAKKAL, müziği ve tiyatro kadrosunu da kompozitör İlyas BAKŞIŞ hazırladılar. Kısa bir zaman sonra sahneye konan bu konser programı çok büyük rağbet gördü. Alman askeri makamları 66 kişilik Kırım Türk Tiyatrò kadrosunu tasdik ederek, faaliyetine yardımcı oldular. Sanat-

çıların hepsi Akmesçit şehir idaresinin kültür şubesine bağlı kadrolu-maaşlıkimselerdi. Bu arada tiyatro içinde eserler hazırlanmaktaydı. Hazırlanan repertuar gereği ilk olarak **"Arzı Kız"** opereti İlyas Bakşiş, Hüseyin Bakkal, M. Velican ve İbrahim Bakşiş tarafından bazı değişikliklerle, oyun ve yırlar (türküler) fazlalaştırılarak, orijinal efsaneyi bozmadan yeniden düzenlendi.

İkinci eser olarak : **"Bahçesaray Haremi"** gene müzik İlyas Bakşiş, oyunlar Hüseyin Bakkal tarafından hazırlandı. İbadullah Grab (ov) tarafından işlendi. piyeste dekor ve kostümler fevkalade zengin ve görkemliydi.

Üçüncü bir eser de ; **"Altın Beşik"** idi. İbrahim Bakşiş ve Ismail(of) özel şekilde sağlanan maddi yardımla Kırım'ın yalı boyu şehirlerinden Aluşta 'ya gönderilerek, orada kısa bir müddet içinde bu eseri meydana getirmelerine imkan verilmişti. Böylece Kırım Türk tiyatrosu üç büyük esere sahip olmuştu (5).

---

(5) **NOT :** Söz konusu bu üç eserden **"Arzı Kız"** efsanesi hakkında konumuz itibariyle ilerde daha geniş bilgi verileceğinden burada sadece **"Bahçesaray Haremi"** ve **"Altın Beşik"** piyeslerinin konusunu kısaca özetlemek isterim.

"Bahçesaray Haremi" : Moskof knyazları (kontları) ile Kırım Hanları arasında olan sürekli harplerden birinin sonunu canlandırıyor. Kızı Olga ile birlikte esir alınan Rus Knyazı Hanın orduları tarafından Kırım 'a getirilip Han 'a harp ganimeti olarak takdim ediliyor. (Bu sahnede ecdadımızın ezeli düşmanına bile gösterdiği insaf, insaniyet ve misafirperverlik bariz olarak belirtiliyor.)

Eserin asıl heyecanlı konusu, Hanın Olgayı gördükten sonra ona aşık oluşu ile başlamaktadır. Tiyatronun en kıdemli ve yetenekli aktörlerinden İbadullah Grabov 'un Han rolünü canlandırması piyese bir kat daha önem kazandırıyordu.

Hanın bütün vaadleri, zengin hediyeleri, mücevherleri Olga'yı hiç bir surette bu aşka razı edemiyor, kız kendisine sarayda tahsis edilen muhteşem dairesinde ibadet ve hasret türküleri (aryaları) ile vakit geçiriyor. Bu aşktan haberdar olan I. Hanım Sultan (Zohre Grabova) ise harem ağası vasıtasiyle kızı zehirleme teşebbüsüne girişiyor. Harem ağasını hediyelere gark ediyor, hazırlık yapıyordu. Han, sarayda Olga şerefine büyük bir eğlence tertip ettiriyor. Muazzam dekor içinde konser başlıyor, zamanın oyunları, yırları, ok yarışları ve ilk şenlik içinde Han, Olgayı tahtının yanında hazırlattığı yere davet ediyor. Lakin Olga gecikiyor. Biraz sonra yüzü solmuş, hasta bir vaziyette sahneye çıkan Olga yerini alıyor (harem ağasının verdiği zehiri içmiş fakat bundan kendisinin haberi yoktur). Sultan mesut ve bahtiyardır. Hedefine ulaşmıştır. Harem ağası (Seit Halil Osman) da şimdilik memnundur, lakin sonra pişman olacak ve dövünecektir.

Olga biraz oturduktan sonra bütün şenlikleri bırakarak, törenden ayrılmak için izin alır ve çıkar. Sahnede tam zirve noktasına gelindiği bir sırada Olga 'nın ölümü Hana bildirilir (Han hüzün dolu seslerle sahneden ayrılır).

Harem ağası (muazzam artistik hünerini bu rolde göstermiştir. Aryası o kadar kuvvetli ve hazindirki, seyircileri adeta büyüler) Kendisi de Oga 'ya aşıktır. Kendi vaziyetini bilir, mahrumiyetini çoktan idrak etmiştir. Aldığı sonsuz mücevherleri ayakları altında ezerek etrafa saçar. Bunların artık bir kıymet ifade etmediklerini anlar, ağlar ve dövünür... (bu rol baş rollerden biridir).

Bahçesaray 'da Han Saray içinde 1763'te Kırım Geray Han tarafından yaptırılan meşhur **"GÖZ YAŞI ÇEŞMESİ"** ninde bu olayın anısına yaptırıldığı rivayet olunmaktadır.

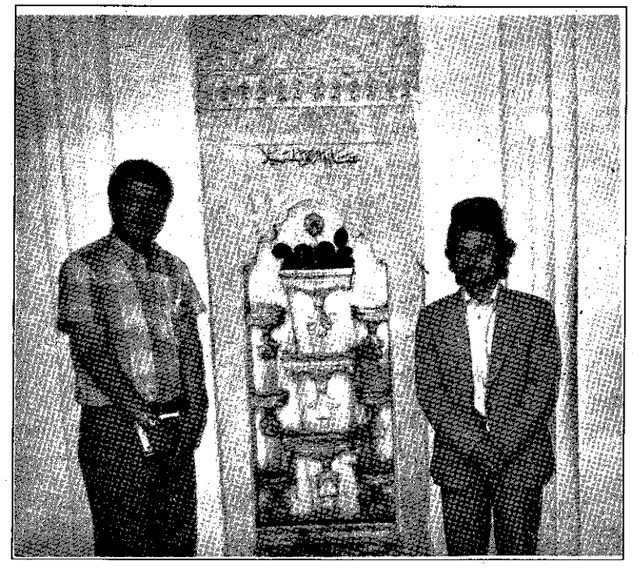

"Bahçesaray Haremi" efsanesi ve Puşkin 'in "Bahçesaray Çeşmesi" ile ilgili meşhur "GÖZ YAŞI ÇEŞMESİ" önünde :
Kırım Türklerinin lideri
Mustafa CEMİLOĞLU
Dr. Yalkın BEKTÖRE

Kırım 'ın diğer şehir ve kasabalarında tertiplenen konserler ve temsiller bunun dışında kalıyordu.

Yukarıda adlarını verdiğimiz piyesler şekil, mana ve ruhça tamamen Kırım Türk kültürüne ait idiler. Bu itibarla Almanların Kırım propaganda schtafel teşkilatı tarafından da orijinal bulunarak desteklenmiştir.

İkibuçuk yıl içinde bu üç piyes yüzden fazla sahneye konmuşturki (Sadece **"Arzı Kız"** 152 defa) bu başarı uzun süren Sovyet devrinde bile hiç bir esere nasib olmamıştır.

1000 kişilik Akmesçit Devlet tiyatrosunun en çok seyircisi Alman subay ve erleri idi. Halk içinde ayrıca özel matineler yapmak zarureti hasıl oluyordu. Kırım 'ın diğer şehir, kasaba ve köylerinden kamyonlar dolusu insan Akmesçit 'e tiyatroya geliyor, bazan yer bulamadan dönüyorlardı. Türk tiyatrosu Rus tiyatrosundan fazla rağbet görüyordu. Bu başarıda ; piyeslerin orijinal,

---

A. S. Puşkin 'in 1822 'de yazdığı "Bahçisarayskiy Fontan - Bahçesaray Çeşmesi" şiirinden ilham alarak N. Volkov 'un yazdığı (ilk defa 1934 'te Leningrad S. Kirov tiyatrosunda oynanan) bale - libretto 'da bu meşhur yüzlerce yıllık tarihi, Kırım Türk halk efsanesinden alınmıştır.

* * *

"Altın Beşik" : Kırım Türk tiyatrosunun repertuarında en müstesna yeri alan eserlerden biridir. Süje, dekor, melodi zenginliği, zarif oyunu ve aryaları ile fevkalade güzel bir eserdir. Bunun konusu da yine bir Kırım Türk efsanesinden alınmıştır.

Bir zamanlar Kırım 'da iki hanlık varmış. Birisi Kırım 'ın güneyinde (yalı boyunda), diğeri kuzeyde (çöl tarafında) birbirine komşu olarak yaşıyor, hüküm sürüyorlarmış. Ara sıra bunların arasında hapler oluyor, hangi taraf galip gelirse bir çok harp ganimeti alıyor, esir ettikleri insanları da alarak beraberlerinde götürüyorlarmış.

Efsane bu ya, işte böyle bir harpten sonra her iki Hanın da birer evladı olduğu anlaşılıyor. Güney Hanının bir oğlu, Kuzey Hanının bir kızı oluyor, her iki tarafta huzura kavuşuyor, herkes kendi işleri ile uğraşıyor, hayatta böylece akıp gidiyor.

Prens tahsilli, geniş bilgisi ile meşhurdur. Müzik severliği, şairliği, yazarlığı ile de tanınıyor. Sarayda hususi hocası, müneccimleri dahi bulunmaktadır. Han ve oğlu halkın sevgilileridir.

Eserin uvertürü, prensin hocası tarafından görülen bir rüyanın tabiri ile başlamaktadır. Hoca ilk aryada prense istikbalini anlatıyor. Rüyada gördüğü, Kuzey hanının güzel kızı ile evleneceğini, bir çocukları dünyaya geleceğini, kızın babasının bu vesile ile evlilere bir altın beşik hediye edeceğini, bunun bir bereket ve sulh sembolü olacağını, her iki hanlığın birleşerek büyük bir devlet kurulacağını, bu devletin başında da prensin bulunacağını çok tesirli ve heyecan dolu aryası ile anlatıyor. Lakin bunun kolay bir iş olmadığını, çok zahmetli ve tehlikeli günler geçireceğini de sözlerine ekliyor.

Evet, prensin maceraları başlamıştır. Han oğlunun saraydan gitmesine rıza göstermemiştir. Prens, hocasının yardımı ile gizlice saraydan ayrılıp, kuzey hanlığının başkentine gelmiştir. Ancak burada kendini veliahd prens olarak tanıtmaz, maddi sıkıntıya düşer. Bir çok zahmetlerden sonra, bir bayramda prens, cami avlusunda prensesle karşılaşır, meramını anlatır. Güzel bir arya ile kim olduğunu kıza açar. Prenses, prense gönül verir, göz göze gelirler, aşk başlamıştır artık. Hiç kimsenin bundan haberi yoktur. Vakit geçiyor, günler akıp gidiyor. Uzak, yakın bir takım komşu ülkelerden hanın kızına elçiler gelir. Han hiç kimseye söz vermez, lakin bu meseleyi düşünmeye başlar. Kızından başka kimsesi yoktur. Kızını kime verirse gelecekte devleti de onun idaresinde olacaktır.

Günlerden bir gün han, sarayın tavsiyesi üzerine büyük bir güreş, yır, şiir yarışması tertip ettirir. Bütün saray bu işle meşgul olur. Etraf hanlıklara elçiler gönderilir, duyurular yapılır. Birinciliği kazanan han kızına talip olabilecektir.

Başkente birçok asilzadeler toplanmış, herkes muhteşem libaslarla gezer, dolaşır, hazırlanırlar. Güney prensi fakir olduğundan kendisine giyecek elbise bile temin edemez, üzülür. Bir fırsat bulur prensese vaziyetini acıklı ama zarif sözlerle anlatır. Yarışma günü gelir, asilzadeler saraya gelir, teşrifatçılar kendilerini karşılar, içeri alırlar. Yüksek huzurda yarışmalar başlamak üzeredir. Prens kapıdadır, içeri bırakmazlar. Prensese haber gönderir, yalvarır, rica eder. Bir saray mensubu prense acır, prensesin babasına yarışmalara katılmak isteğinde bulunan bir gencin bulunduğunu, çok zeki ve asil bir insana benzediğini, yalnız çok fakir elbiseler içinde olduğunu söyler. Kabul buyurmalarını Han 'dan rica eder. Han hazretleri bir kat yeni ve güzel elbise verdirerek içeri almalarını emreder (İşte piyesin ruhu burada canlanır). Yarışmalar başlar. Şiirler okunur. Prens herkesten iyi okur. Yırlar başlar, harika sesini gösterir. Güreşlerde herkezi yener. Ümit edilmeyecek şekilde kahramanlık sağlar. Saray halkı, Han, vezirler ve alimler şaşırırlar. Yarışmalar biter. Prens kim olduğunu açıklar. Han kızını prense vermeyi kabul eder, bunu ilan eder (böylece ikinci sahne bitmiştir).

Üçüncü sahne düğün sahnesidir. Prensin sevgili babası da artık düğüne yetişmiştir. Düğün başlar (Bu sahnede bütün milli sanat şahlanmıştır). Kuzey Hanı yeni evlilere altın beşiği vermiştir. Halk sanatkarı Zeynep Recepovanın tatlı nağmeleri çınlar. Prenses, aşk, baht, saadet ve birlik sembolü olan altın beşiği yavaş, yavaş sallar,sallar... Hanlıklar böylece birleşmiş, Prens devletin başına geçmiş, vaktiyle hocasının gördüğü rüya hakikat olmuştur.

konularının çok çekici, milli kostümlerin çok renkli, değişik ve zengin oluşu yanısıra oyunların dinamizmi, ölçülü ritmleri ve icracıların (sanatçıların) olağanüstü yetenek ve becerileri büyük rol oynuyordu (6).

Kırım Türk tiyatrosunun elde ettiği bu büyük başarıyı 1942 senesinde Kırım 'ı ziyaret eden Türkiye 'li gazeteciler şerefine düzenlenen konserde rahmetli Necmeddin SADAK, Selim SARPER, Nadir NADİ, Hikmet TUNA, Asım US ve Mithat GÜVEN beyler de görmüş, hayran kalmışlardı. Konserden sonra heyet başkanı N. SADAK arkadaşları adına tiyatro mensublarını ve idarecilerini kutlamış; takdir ve teşekkürlerini bildirmiş, bunun Türk kültürü için bir övünç kaynağı olacağını belirtmişti.

Büyük zorluklarla meydana gelen ve yukarıda işaret ettiğimiz, eğitim ve kültür çalışmaları ile Kırım Türkü kendi kültür varlığını, benliğini tarihte bir kere daha idrak etmek suretiyle fırsat ve imkanlardan istifade etmesini bilmişti. Maalesef bu devir de çok kısa sürdü. Milli kültürünü yeniden canlandırabilmek için, sınırlı bir zamanda bu kadar gayret ve başarı göstermiş bu fedakar insanlar savaşın ters gitmesi üzerine 1943 te Kırımdan tahliye edilerek Ekim ayı içinde önce Ukrayna 'nın Nikolayev şehrine, oradan Odesa 'ya ve nihayet Romanyanın Köstence şehrine nakledilmişlerdi. Köstencede de müsamereler düzenleyerek Dobrucadaki Kırım Türklerinin ve Romenlerin de büyük takdir ve beğenilerini kazanmışlardı.

1944 yılında Romanya 'nın Kızılordu tarafından ani işgali sonunda bu kardeşlerimizin büyük bir kısmı komünistler tarafından tevkif edilerek Sibirya 'ya sürgün edilmişlerdir. Kırımda kalan bir kısım sanatçı da Kırımdan 18

---

(6) **NOT :** Kırım Türk tiyatrosuna emeği geçen sanatçıları sıralamak gerekirse, öncelikle tiyatronun kuruluş safhasında ;

Hayri EMİRZADE	(Halk artisti - dansör)		
Ayşe TAYGANSKAYA	(dansöz)		
Hüseyin BAKKAL	(rejisör - dansör)		
Emir Ahmet PARİKOV	(aktör)		
Emine ÇELEBİYEVA	(aktris)		
Celal MÖHİNOV	(aktör)		
İbrahim BEŞEVLİ	(aktör)		
Halil İBRAHİM	(rejisör - aktör)		
Emine FEYZULLA(yef)	(aktris)		
Zare BİLAL(ova)	(aktris)		

Adlı sanatçıları belirtmek gerekir.
Müzikte : Asan REFAT, Yahya ŞERFEDDİN, Ilyas BAKŞIŞ en ileri gelen kompozitörlerdir. Ayrıca müzik şefi KAVRI, müzisyen AŞIR USTA ve MECİT USTA meşhurdurlar.
Piyes yazarları olarak; İsmail(of), İbrahim BAKŞIŞ, Yusuf BOLAT sayılabilir.
Bunlardan başka tiyatroda başarı gösteren genç ve kabiliyetli sanatçılar da şunlardı :

İbadullah GRAB(ov)	(aktör - yazar)		
Zöhre GRAB(ova)	(aktris)		
Server CETERE	(aktör)	Seit Ali HALİL	(dansör)
Nuriye CELİL(ova)	(aktris)	Edhem İBRAHİM	(dansör)
Sara BAYKİNA	(aktris)	Rıfat ÇELEBİ	(dansör)
Halid GÜRCİ	(aktör)	ŞAKİR	(dansör)
İbrahim HALİL(ov)	(aktör)	F. SÜKUTİ	(korist)
Bilal PARİK(ov)	(komedyen)	Rehan HANIM	(ses sanatçısı)
Murat İSMAİL(ov)	(aktör)	Hasan BAKKAL	(müzisyen)
Celal MEHDİ	(aktör)	Meryem BAKKAL	(dansöz)
Hasan NOGAY	(aktör)	Zehra HANIM	(dansöz)
BAYKİN	(aktör)		
Zeynep RECEP(ova)	(halk artisti - ses sanatçısı)		
Mahmet ABSELAM	(ses sanatçısı)		
Seit Halil OSMAN	(aktör)		
Meryem Seit HALİL	(aktris)		

İsimlerini tesbit edemediğimiz daha pek çok değerli sanatçıyı burada zikredemediğimiz için özgünüz. Milli kültürüne hizmet etmiş olan tüm bu insanları saygı ve şükranla anarız.

Mayıs 1944 de yapılan topyekün sürgünde Özbekistan 'a, Tacikistan'a, Urallara sürülmüşlerdir. Bugün kimisi merhum, kimisi halâ sürgünden Kırım'a dönememiş, kimisi dünyanın bilinmez bir yerinde vatan hasreti ile hayat mücadelesindedirler. Ancak sürgünde geçen yıllar zarfında Kırım Türkleri gene boş durmamış milli kültür ve benliklerini muhafaza için bütün gayretleriyle çalışmış, 1957 de Taşkent 'te **"KAYTARMA ANSAMBLI"** adında bir folklor topluluğu kurmuş, bu arada gene çeşitli zamanlarda tiyatro faaliyetleri göstermişlerdir.

Ayrıca Kırım Türk müziği ile ilgili pek çok long playler hazırlamışlar, 1965 yılında da Taşkentte İlyas Bakşiş tarafından **"Arzı Kız"** müzikalinin long playi yapılmıştır.

Vatan Kırım 'a dönüş başladıktan sonra da, bugün 78 yaşında olan emektar, değerli kompozitörümüz İlyas BAKŞİŞ ve değerli, genç sanatçılarımızdan Dilaver BEKİR(ov) 'un gayretleriyle 45 yıl sonra gene vatan toprağında, Akmesçit şehrinde **"KIRIM TATAR - MUZİKALI DRAM TEATR"** ini kurmuşlardır.

Bolşevikler, bu milletin yalnız maddi varlığını yok etmekle kalmamış, şuurunu, zihnini, ruhunu da tamamiyle değiştirmek istemiştir. Fakat, çok şükür buna muvaffak olamamışlardır. Vatan, ecdat sevgisi ve bunlara bağlılık, milletin ruhunda bütün badirelere rağmen ölmemiş, bolşevik tesiriyle ancak bir zaman için küllenmiş ve fırsat buldukça da alevlenerek parlamıştır. Yoksulluğu, cehaleti, esareti yalnız ve yalnız bilim yolu ile yenmiş olan batı milletlerini örnek alan Kırım Türk aydını kendi kültür mücadelesini de bu yoldan yönetmesini öğrenmiş, hazırlanmış ve başarmıştır da.

Vatan hasretiyle yıllarca yılmak bilmez bir mücadele veren bu güzide kardeşlerimize hep vatanda, hep birlik ve dirlik içinde mutlu bir gelecek dileriz.

Kurtuluş savaşının en çetin günlerinde Anadolu Türküne manevi bir güç kaynağı olan Mehmet AKİF 'in dizeleri, Kırımlı kardeşlerimize de milli mücadelelerinde rehber olsun, ışık olsun, armağan olsun...

Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl.
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet.
Hakkıdır, hakka tapan milletimin istiklâl.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmazki feda
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda!
Canı, Cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

* * *

Zarema Trasinova

" ARZI KIZ " EFSANESİ (7)

Çok eski zamanlarda Kırım'ın şirin yalı boyunda, bağlar, bahçeler arasında cennet gibi bir yer olan " **Misxor** " köyünde " **Abiy aga** " adında bir ihtiyarcık yaşarmış. Yaşına rağmen pek dinç, çalışkan, dürüst, herkese iyilik eden bir kişi olan Abiy aga'yı bütün köydeşleri ve diğer köylerde olan tanışları çok sever , sayarlarmış.

Abiy aga'nın evi; köyün aşağı mahallesinde, denize yakın bahçe içinde ufak eski bir evcikmiş. Yaz - kış demez bahçesindeki şeftali, elma ağaçları ve üzüm çotukları ile ilgilenir, onlara sevgi ile bakar ve çevrenin en iyi cins meyvalarını yetiştirmekten zevk alırmış. Fakat herşeyden çok, biricik kızı "**Arzı** " yı pek sever, üstüne titrer, onu en iyi şekilde yetiştirmeye çabalarmış.

Günler geçmiş, Arzı; uzun boylu, ince belli, kara gözlü, nar gibi kırmızı yanaklı dilber, güzeller güzeli bir kız olmuş. Yalnız güzel değil aynı zamanda akıllı, çalışkan, hamarat, dürüst bir kızmış. Bu özellikleriyle köyün bütün gençlerinin, hatta köy bayının oğlu " **Bektekir** " in de kalbini yakar, ancak Abiy aga'ya Misxor'un namlı yiğitlerinden bir çok kudalar (görücüler) gönderilse de, Arzı kız kudalardan kaçar, görücülere çıkmak istemez, Abiy aga'da: -Kızım daha küçüktür, ayrıca kızım kendi sevdiği yiğite varır... " diyerek güler yüzle, onları kırmadan geri çevirirmiş.

Köydeki komşu kart-anaycıklar (ihtiyar ninecikler) Arzı'yı gördüklerinde onun yanaklarını okşamadan, kartbaylar da Abiy aga'nın yanından geçerken tütün çubuklarını daha ziyade dumanlatmadan, ona olan saygı ve sevgilerini göstermeden geçmezlermiş.

Güzel Arzı, baba ocağında, anasının yanında şen, mutlu bir yaşam sürer... Şen gülüşü, tatlı şesiyle söylediği türküler ve iyi huyuyla, bağda, bostanda, çeşme başında kızlar arasında da sevilen bir dost, aranan bir arkadaş olur.

Arzı zaman zaman yalıdaki (deniz kenarındaki) çeşmeye kızlarla su almaya gider, yalnız olduğu vakitlerde de deniz kenarında oturur, çeşit çeşit rengâ-renk çakılları, denizin dalgalarını, ufku uzun uzun seyretmeyi, hayallere dalmayı pek severmiş.

Arzı kız bir gün yine çeşmeden su almaya gittiğinde, şahin bakışlı, aslan gibi,yakışıklı o güne kadar hiç görmediği bir yiğitle karşılaşmış. (Bu yiğit, Miskor'a 3 km. uzaklıktaki "Gaspıra" köyünden Emir Asan'mış.) Neden olduğunu bilmeden kalbinin titrediğini hissetmiş. Onu çok beğenmiş. Emir Asan'da aynı duygular içinde kalmış. Bu kısa bakışma ve görüşme dahi iki genç kalp arasında sevgi, muhabbet, aşk güllerinin açılmasına yetmiş ve asla

(7) " ARZI KIZ " efsanesi : Kırım'ın yalı boyu köylerinden "Miskor" da XVII. asırda geçen bir olaydan kaynaklanmaktadır. Detaylara ilişkin ufak-tefek farklılıklar arzeden varıantları varsa da, Kırım da halk arasında yaptığım araştırma ve derlemelerde bu şeklin en yaygın olarak söylendiğini tesbit ettim. Ayrıca "Kırım Efsaneleri" Simferopol. 1968, ve Cafer Bekir(ov)'un " Tatar Folkloru" Ukutuvçı neşriyatı, Taşkent. 1975 yayınlarından yararlandım. Dr. Y.B.

birbirinin aklından çıkmaz olmuşlar. Aslında, Arzı'nın deniz kenarında dalgın dalgın dalgaları seyredip hayal kurmasının sebebi de buymuş.

Nihayet özlenen gün gelmiş. Gaspıralı Asan, Abiy aganın evine hediyelerle donatıp, kudalar (görücüler) göndermiş. Allahın emri, Peygamberin kavli ile Arzı'sını istetmiş... Abiy aga biricik kızını komşu köye gelin verip hasretlik çekeceğini düşünerek derinden göğüs geçirmiş. Lakin birbirlerine muhabbet besleyen iki genç kalbi birbirinden ayırmanın doğru olmayacağını bildiğinden sakalını kaşıya kaşıya, sevimli kızının da gönlünü hoş etmek için razılık vermiş... Güzel Arzı'cığın kız arkadaşlarınında katılmasıyla "nışan cıyını" (töreni, eğlenceleri) yapılmış... İki genç bir an evvel muratlarına nail olma gününü beklerken, kış geçmiş, şen bahar gelmiş. Abiy aga'nın bahçesindeki ağaçlar çeşit çeşit, renk renk çiçeklerle donanmış...

* * *

O devirlerde, Karadenizde, yelkenli ufak gemilerle Anadolu ile Kırım, Kafkasya sahilleri arasında mal alıp götüren, pazarlayan tüccarandan " **Ali Baba** " adında bir bezirgân başı varmış. Misxor'a da çok gelip gidermiş. Ancak oralarda onu kimse sevmez, herkez ondan sakınırmış. Çünkü çok yalancı, dolandırıcı iki yüzlü ve sahtekârlığı ile meşhur şeytan gibi bir adammış. Ayrıca halk arasında onun yalı boyu köylerinden güzel, dilber kızları Anadoluya kaçırıp orada beylere, paşalara ve saray haremine sattığı da söylenirmiş.

İşte günlerden bir gün Arzı kız bakır güğümü ile yine çeşmeye su almaya gittiğinde bu kötü kalpli Ali Baba ile karşılaşmış. Onun korkunç, keskin bakışları Arzı'cığı öyle ürkütmüş, endişelendirmiş ki, hatta su almadan kaçmasına sebep olmuş. Ancak bu güzeller güzeli, dilber kızı gören Ali baba onun hakkında hiçte iyi olmayan şeyler düşünmeye başlamış. O günden sonra Ali baba ve tayfaları devamlı Arzı'yı izlemeye, onun ne zaman nereye gittiğini, hangi saatte ne yaptığını, kimlerle görüştüğünü tesbit etmeye çalışır, sık sık çeşme başında Arzı'nın karşısına çıkarak onu korkutur, kaçırırlarmış.

* * *

O yıl Misxor'da üç bayram bir kerede yapılmış. Baharın gelişi ile "Hıdır - İlyas" günü, kurban bayramı ve güzel Arzı'nın düğünü (kurban bayramının 4. günü.)

Bütün köy şenliklere katılır, neşe ile bayramı kutlar, herkez coşku içinde, her tarafta neşeli, hareketli oyun havaları, yırlar, türküler çalar, gençler horan teper, kaytarma oynar, kızlar "ay variraç, variraç" türküsünü yırlar, çınlar, maneler söylenir. Gençler arasında yavluk (mendil) alınıp verilir.

Tabiatıyla en şen ve kalabalık mahallede düğün evinin olduğu mahalledir. Zira Misxor köyünün sevimli çiçeği Arzı kız'ın küçük evine ve çevresine hemen hemen bütün köy halkı toplanmış. Hatta "Dereköy", "Ayvasıl", "Tavdayır" gibi uzak köylerden bile çok misafir Abiy aga'nın yaptığı düğüne onu sevip sayıp gelmişler. Evler, sokaklar insanlarla dolup taşmış.

Bütün bu coşkulu, sevinçli şenlikler içinde bile Arzı'nın daima şen gönlü bir türlü neşelenememiş, hasretle beklediği sevdiğine kavuşacağı gün gelmesine rağmen içini tarifsiz bir sıkıntı kaplamıştı. Onun her zaman neşe ve sevgi ile atan kalbi sanki karanlık bir duman içinde kalmış gibi boğuluyor sebebini kendisinin de bilmediği bir keder onu neşelenmekten alıkoyuyordu.

Eğlenceler geç vakitlere kadar devam etmiş, güneş batmış, ortalığı alaca karanlık basmış, azametli "Ay - petri " kayası kara çarşaflara bürünüp uykuya dalmış, denizin gündüz ki masmavi aydın yüzü kararmıştı. Akşamın sessizliğini sadece yayladan dönen davarların ve onları sürüp gelen çoban kavalının uzaktan, uzağa gelen sesi bozuyordu.

Kendini bir kat daha güzelleştiren "Al şali" gelinlik kıyafetiyle, derin düşünceler içinde odasında oturan Arzı, birden oturduğu minderden kalkıp, odasından çıktı. İçindeki sıkıntıyı biraz olsun dağıtmak için, son kez deniz yalısındaki çeşmesine gidip vedalaşmak istemişti. Bakır güğümü alıp, maramasını (başörtüsünü) başına örtüp evden çıktı...

Çeşmesinin başına geldiğinde mehtap çıkmıştı. Sebebini bilmediği yüreğini sıkan duygular içindeki Arzı, kendisini bekleyen büyük tehlikeden habersiz, denizin dalgalarının çıkardığı sesi, çeşmenin şırıltısını dinleyerek düşüncelere daldı. Bu yerlerde geçirdiği çocukluk günleri, çeşme başında hergün kızlarla yarenlik edişi, gözlerinin önünde canlanıyor, bu yerlerden, baba ocağından ayrılacağı için duygulu ve hassas Arzıcık hüzünlenip güzel gözlerinden inci taneleri gibi göz yaşları dökülüyordu.

İşte tam bu sırada, çeşmenin üst tarafında bir şeyin kıpırdadığını farketti. Korkuyla doğruldu. Fakat aynı anda Ali baba çeşmenin üstündeki kayaların üzerinden bir kedi çevikliği ile atlayıp önüne gelmiş, karanlık yüzü ve korkunç gözleri Arzının üstüne bir kâbus gibi çökmüş, iki kuvvetli elde arkasından yaklaşıp onu yakalamıştı bile. Böyle pusu kurulup, kaçırılmak hiç aklına gelmeyen saf ve temiz düşünceli zavallı Arzıcık neye uğradığını şaşırmış, korkudan adeta dili tutulmuştu. Sadece tiz bir çığlık atabildi. Lakin anında iki kaba el ağzında kapatmıştı. Zavallı kız bağırmak değil, nefesini bile zor alıyordu. Hain hırsızlar bu kıymetli avlarını yakalar yakalamaz hemen gemilerine koşmaya ve yelken açmaya başlamışlardı. Bezirgan başı Ali baba günlerdir izlediği fakat düğününün yapılmasıyla bütün ümitlerini kaybettiği bir sırada kıymetli avını böyle kolayca ele geçirmiş olmaktan büyük memnuniyet duyuyor. Bu güzeller güzeli dilber Arzı'yı saraya satarak alacağı altınların hayaliyle keyfinden korkunç, çılgın naralar atıyordu.

* * *

Arzı'nın çığlığını duyan Abiy aga, Asan ve bütün düğün halkı ile birlikte endişe ve telaş içinde derhal yalıya (deniz kenarına) koşup geldiklerinde maalesef artık Ali babanın gemisi Karadenizin dalgaları arasında ufka doğru yelken açmış, uzaklaşmaya başlamıştı bile. Ne olup bittiğini gayet iyi anlayan halk şaşkınlık, çaresizlik, keder ve üzüntü içinde ufukta kaybolan yelkenlinin arkasından bakmaktan başka bir şey yapamamış, donakalmış zavallı ihtiyarAbiy aga da, bu felaket karşısında yığılıp kalmıştı.

Arzı'nın her zaman şen türküleriyle coşkun akan çeşme bile bu korkunç olaydan sonra yavaş yavaş suyunu azaltmış sanki Misxor halkının kederine. Arzı'nın kaderine ağlarcasına suyu göz yaşı gibi damla damla akmaya başlamıştı.

* * *

Miskor' da çeşme başından kaçırılan bahtsız Arzı'yı Ali baba İstanbula getiriyor... O devirde dünyanın her tarafından zorla, kaçırılıp getirilen kızların büyük paralar karşılığında satıldığı esir pazarları varmış. Beyler, paşalar haremleri için buralardan cariyeler satın alırlarmış. Zaman zaman padişahın harem ağaları da bu pazarı yoklar, saraya lâyık dilber cariyeler ararlarmış.

İşte, güzel Arzı'da haydut Ali baba tarafından bu pazara getiriliyor. Onu gören bir harem ağası tarafından çok beğenilerek ağırlığınca altın karşılığı satın alınıp, sarayda padişahın huzuruna çıkarılıyor. padişahın büyük hayranlığını kazanan Arzı derhal emrine bakıcılar tahsis edilerek hareme alınıyor. Çok memnun kalan padişah Ali babaya ayrıca hazineden büyük ihsan ve bağışlarda bulunuyor.

Altınlar, ipekler, nimetler içinde padişahın özel lütfuna mazhar olan Arzı'yı ise hiçbir şey memnun edemiyor, gönlünü alamıyor. O yurduna, ana, babasına ve sevdiğine olan hasretinden her geçen gün daha fazla sararıp soluyor. Haremde herkezden, herşeyden uzak içine kapanık yaşamayı yeğliyor. Bir yıl içinde padişahtan olan oğulcuğu bile onun kederini, üzüntüsünü dağıtamıyor.

Nihayet günlerden bir gün bahtsız Arzı yine büyük bir yeis ve üzüntü içinde kucağındaki minik oğlu ile sarayın denize bakan kulelerinden birine çıkıp kendini yavrusu ile blirlikte denizin soğuk sularına atıyor. Boğazın gümüş renkli dalgaları arasında kaybolup gidiyor...

İşte o akşam: Arzı kız kucağınlda yavrusu ile " **Deniz anası**" olup Misxor yalısındaki çeşmesine çıkıyor. Susuzluktan içi yanmışçasına kana kana su içiyor. Çeşmesinin taşlarını hasret, muhabbet ve sevgi ile okşuyor. Eski zamanlarda olduğu gibi yine deniz kenarında oturup derin düşüncelere dalıyor, neden sonra güzel yüzünü köyüne, evine doğru çevirip derinden, yürekten yanık bir " ahh..."çekerek tekrar denizin dalgaları arasında kaybolup gidiyor...

O günden beri derelerden azmı sular aktı, azmı yıllar, asırlar geçti. Lakin dilber Arzı hakkındaki bu efsane hatırdan hiç çıkmadı, unutulmadı, dillerde destan olup kaldı.

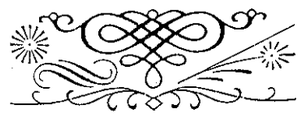

MİSXOR'DA "ARZI KIZ ÇEŞMESİ" ve "DENİZ KIZI"

Ruslar Kırım'ı işgal ettikten sonra " Misxor" ve "Koreyiz" köylerinin denize yakın en verimli yerleri "Knyaz Yusupov"a verilmişti. Bu knyaz halk arasında çok meşhur olan "Arzı kız" efsanesini dinleyince çok etkileniyor. Arzı'nın gerçekten yalıda su aldığı çeşmenin bulunduğu yere; Arzı'nın çeşmeden su alışını ve çeşme üstündeki kayalar arasından "haydut Ali baba"nın onu gözetleyişini sembolize eden bronzdan heykellerini yaptırıp, çeşmeyi onarıyor.

Post Card: Çeşmeden su alan Arzı kız ve onu çeşme üstündeki kayalar arasından gözetleyen haydut Ali baba

Ayrıca deniz içinde bir kaya üzerine de Arzı'yı temsil eden "balık kız" şeklinde bronzdan bir heykel yaptırıyor. Ancak Knyaz Yusupov'un ölümünden sonra bir gün büyük bir fırtınada dalgalar bu "balık kız-rusalka"yı yıkıp götürüyor. Daha sonra Yusupov'un oğlu Feliks Yusupov, kucağında çocuğu olan bir başka "deniz kızı-rusalka"yı Fransada yaptırıp tekrar deniz içinde bir kaya üzerinde yerleştiriyor. Buda 1926 kışında müthiş bir fırtınada yıkılıp, kumlara gömülüyor. Fırtınadan sonra Misxor'lu Mecit aga (kara Mecit) adındaki bir balıkçı ve arkadaşları tarafından denizden çıkarılıp Koreyiz Kurpos Sovetine teslim ediliyor. Daha sonra Yalta Rayspolkomuna gelen bir emirle rusalka Moskova'ya gönderiliyor Şimdi Miskor kıyısında deniz içinde aşağıda resmi görülen ;" deniz kızı-rusalka" mevcuttur.

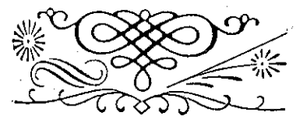

KIRIM TÜRK DİYALEKLERİ

Kırım Türk kültüründen örnek olarak sunduğumuz "Arzı Kız" piyesini Kırım'da söylendiği şekilde yazdım. Bu itibarla Anadolu Türkünün metni daha iyi ve kolaylıkla anlayabilmesi için bazı diyalek özellikleri hakkında kısaca bilgi verilmesi gerekmektedir.

Çeşitli Türkologlar tarafından yapılan sınıflandırmalarda kırımda genellikle iki Türk diyaleginin konuşulduğu kabul edilir. Bunlar:

1. Kırım'ın kıyı boyunda konuşulan "Yalı boyu-Güney" diyalegi
2. Kırım'ın iç kesiminde konuşulan "Çöl - Kuzey "diyalegidir.

I.N. Berezin Türk lehçelerini : Türkistan (doğu), Kıpçak (kuzey). ve Türk (Batı) olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Buna göre: Kırım güney ağzını "Türk". Kırım kuzey ağzını ise "Kıpçak" grubuna sokmaktadır.

N.A.Baskakov'da Türk diyaleklerini Batı ve Doğu olarak ikiye ayırmış. Kırım güney ağzını, batı kolunun "Oğuz" grubuna, Kırım kuzey ağzını ise yine aynı kolun "Kıpçak" grubuna dahil etmiştir(1).

En son olarak. Johannes Benzing ve Karl Heinrich Menges "Philologiae Tarcicae Fundamenta" da iki sınıflama yapmışlardır (2).Buna göre: Kırım güney ağzı "Türk (oğuz)" grubunda, Kırım kuzey ağzı ise "Kıpçak" bölümü grubundadır.

Söz konusu olan "Arzı Kız " metni Kırım'ın güney (yalıboyu) ağzı ile yazılmıştır. Bu Anadolu lehçesine en yakın olanıdır. Ancak morfolojik bakımdan kuzey ve güney ağızlarını kesin bir çizgiyle ayırmak mümkün olmayıp birbirinden etkilenmişlerdir.

Burada konsonantizm ve vokalizm yönünden belirtilmesi gereken hususlar vardır(3).

1- Kıpçak diyaleginde (C) sesi, güney diyaleklerinde (Y)olarak kullanılır. (curt- yurt, cürmek- yürümek, caş- yaş gibi)

2- Güney diyaleginde zamirlerde (B)sesi. Kıpçak diyaleginde (M) olmaktadır. (ben-men,beni-meni gibi)

3-Güney diyaleginde (V) sesi, kuzeyde (B) olarak kullanılır. (varbar,vermek-bermek gibi)

(1) A.Dilaçar. "Türk Diline Genel Bir Bakış" TDK. Ankara 1964 s.53
(2) J.Benzing-K. H.Menges. "Classification of the Turkic Languages"s.1-10
(3) Hamdi Giraybay. "Kırım Tarihi" tezine ilave. Köstence 1935 s. 22

4- Kelime başlarındaki sert deyişli sesler;Güney diyaleginde (D ve G) sesini almış olmasına karşın, kuzeyde (T ve K) olarak kalmıştır. (dil-tìl, görmek-kòrmek, dolmak - tolmak, gün - kùn, gelen - kelgen, düşmek-tüşmek gibi)

5- Güney diyaleginde hece kapatan (G - Ğ) kuzeyde (V - W) şeklindedir. (dağ-tav, buzağ - buzav, sağ - sav gibi)

Morfolojik bakımdan önemli bazı özelliklerde:

1-"Olmak"yerine "Bolmak " biçiminin kullanılmasıdır.

2-Güney diyaleklerinde (muş-mış) ile biten hecelerin, kuzeyde (gan-kan) ile bitmesidir. (okumuş-okudan,yatmış-yatgan gibi)

3-Yine Anadolu diyaleginde (ni-nı) ekleri kaybolmuşken, kuzey diyaleginde kullanılmaktadır. (atı - atnı, Arzı'yı - Arzı'nı gibi)

4-Diğer diyaleklerden farklı olarak kuzeyde birde (ga - ka) eki kullanılır. (onlara - onlarga, Arzı'ya - arzı'ga gibi)

Ağızlar arasındaki farkların belirtilmesinde esas teşkil eden fonetik özelliklere gelince:

1-Arapçadan alınmış kelimelerin bir çoklarındaki (H) lar Kırım diyaleginde genellikle telaffuz edilmez. (rahmet-ramet, cehennem- cennem, şübheşübe,Hacı Ahmet-Acıamet, Zöhre-Zöre gibi.)

Tonsuz arkadamak konsonantı (H) ihtiva eden bazı kelimelerde daha kalın bir (H) ile telaffuz olunur. Bunu belirtmek için metinde **(X)** harfini kullandım (4). (halk - xalk, hayal - xayal, ah - ax, hatır - xatìr gibi)

2-İnceltme işareti (^) sık kullanılır. (tâtây, arû, tâbir gibi)

3- Dili dişlere değdirmeden dilin arka tarafıyla, burun arasından çıkan, arap alfabesindeki "sağır kaf" ile yazılan (ng) sesi de sıklıkla kullanılır. Bu sesi belirtmek için **(ñ)**i şaretini kullandım(4).

4-Anadolu diyalegindeki (i) den daha kalın fakat (ı) dan daha ince bir sesli harf Kırım diyaleginde çok sık kullanılmaktadır. Bu sesi belirtmek için **(ì)** işaretini kullandım (4).

ekı-eki-ekì
bır-bir-bìr
kım-kim-kìm gibi

(4) Yazı makinelerinin özel fonetik işaretleri belirtmeye müsait olmayışı sebebiyle pratik kolaylık sağlamak için yazı makinelerinde mevcut işaretlerden istifade ederek bu farklı harfleri kullandım.
Halen Kiril alfabesini kullanan Kırım Türklerinin dil özelliklerini bu alfabe tam anlamıyla belirtmeye yeterli değildir. Ancak bizim kullandığımız 29harfli latin alfabeside yeterli olmamaktadır.Bu hususun dil bilimciler tarafından ele alınarak, ayrıca kullanılacak fonetik işaretlerin standart yazı makineleri veb ilgisayar klavyelerinde mevcut işaretlerden en kolay yararlanabilecek şekilde olmasına da dikkat edilerek köklü çözümü gerekmektedir.

5-Anadolu diyalegindeki (U - Ü) , (O - Ö) seslilerinin arasında, kalın sesliden ince, ince sesliden kalın bir ses daha vardır ki bunu da (**ù - ò**) işaretleriyle belirttim [4]. Mesela: göz - kòz (bunu "o" ile yazarsak "koz" olur ki ceviz anlamına gelir. " ö " ile yazarsak " köz " olur ki bu da kor - ateş anlamına kelir. Oysa "ò" ile yazılan "kòz" göz"anlamına gelmektedir. Aynı şekilde "gök - kòk, köy - kòy, güneş - kùneş"gibi.)

Bu husus aslında "Ö" ve "Ü" nün önündeki " k ve g " den kaynaklanmaktadır. Zira Kırım diyaleginde "K ve G" nin üç çeşit telaffuzu vardır.

a) Kalın heceli kelimelerde, Anadolu diyaleginden daha kalın ve damağın arka tarafından telaffuz olunur (tonsuz arkadamak konsonantı). (Kapı, kan, kara, algan, salgan gibi).

b) İnçe heceli kelimelerde " e ve i " den önce, Anadolu diyalegindeki gibi okunur. (kelgen, kitap, geri gibi)

c) Genellikle ince heceli kelimelerde " ö - ü - i " den önce , Anadolu diyaleğindeki kalın " k ve g " (tonsuz arkadamak konsonantı) gibi damağın arka tarafından telaffuz olunur.

İste "K ve G" nin bu fonetik özelliğini yazıda belirtmek güç olduğu için önlerindeki seslilerin üzerine (`) işaret ilavesi yapma zarureti hasıl oldu.

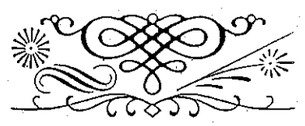

SÖZ :
YUSUF BOLAT

MÜZİK :
YAHYA ŞERFEDDİN
İLYAS BAKŞİŞ

ARZI KIZ

5 LEVXALI MUZİKALI DRAMA

Halk arasında çok meşhur bir efsaneye dayanan ve piyes olarak pek çok kereler sahneye konan "Arzı Kız", Kırım 'da çeşitli siyasi dönemlerde her rejimin rengine göre çeşit çeşit yorumlanmış, halkın sevgilisi olan " Arzı " kaba propaganda aracı haline getirilmeye çalışılmıştır.

Sizlere sunduğumuz bu tekst ise Arzı'yı hiçbir siyasi ideolojiye alet etmeden hazırlanan ve 1990 senesi Akmescit "Kırım Tatar Muzikalı Drama Teatr"inde sahneye konan variantıdır.

ARZI KIZ

5 Levxalı - Muzikalı Drama

İŞTİRAK ETKENLER :

ABİY AGA	: 50 - 55 Yaşlarında fakìr bir kòylü
REYAN APTE	: Onın karısı
ARZI	: Olarnın kızı
ASAN	: Arzı'nı sevgen yigit
ARİF	: Kòy yaşı, Asan'nın dostu
ACIAMET BAY	: Kòy bayı
BEKTEMİR	: Onın oglu
ALİ BABA	: Aydut
ÇOBAN UMER	: Kòy' nün çobanı
KADI	
AŞIK	
AYŞE, ZORE, ZEYNEP, LEYLA	
KUDDUS	: 10 - 12 yaşlarında, suv satıcı bìr bala
1. KUDAGIY	
2. KUDAGIY	
KAVECİ	
YAŞLAR, KIZLAR, KAYIKÇILAR	

PROLOG

(*Misxor yalısında*[1] *çeşme etrafında kızlar yırlaylar.*[2])

KIZLAR – (*Yırlaylar* **"Nota no. 1"**)
Eger senin sevgin olsa civanım,
Eger senin yüreğine ot[3] tüşse,
Çeşmege bar, taşın sıypa[4], yatıp kal.
Arzı kıznın çeşmesine mıtlak bar.

Ax, bu çeşme, dagdan kelgen billür suv,
Ax,bu çeşme sevdalarnın çeşmesi.
Suvun içsen gònül okşay , sanki bal.
Arzı kıznın çeşmesine mıtlak bar.
(*Aşık çıka*)

AŞIK – (*Yırlay* **"Nota no. 2"**)

Aman ey!
Şimdi bizlēr Arzı kıznın efsanesin başlaymız.
Bu efsane xayal degil, akikat, em òmürdir.
Asan, Arzı olsalar da tek efsane,xayalda
Sevgileri asırlarnen iç silinmez xatırdan.

* * *

BİRİNCİ LEVXA

(*Kòy meydanı. Avlakta*[5] *evler kòrüne. Vakıt- baar. Bayram kùnü. Kızlar asma salıncakta sallana, şakalaşa ve yırlaylar.* **"Nota no. 3"**)

1.KIZ – Gùl bagçada yaptırdım
Asma da salıncak.

XOR – Yar kelìp, yar keçìp
Yar sallanacak.

1.KIZ – Puf yastıklar koyuldı,
Pamuktan yımşak.

XOR – Yar kelìp yar keçìp,
Yar sallanacak.

1.KIZ – Salıncakka bagladım
Masmavì boncak.

XOR – Yar kelìp yar keçìp
yar sallanacak.

---

(1)yalısında:deniz kenarında, (2) yırlaylar: türkü söylüyorlar, (3) ot:: ateş (4) sıypa: okşa- (5) avlakta: uzakta,

1.KIZ – Azırlandı salıncak,
Kìm sallanacak?

XOR – Yar kelìp, yar keçìp
Yar sallanacak.
(*Ayşe salıncaktan tüşìp, 2 nci kızga aylanıp.* [6])

AYŞE – Şay sallamak olur mı ?
Otüm patlap òleyazdım.

2.KIZ – Bìraz daa sallar edìm amma...
Olecegìn bìlmey kaldım.

AYŞE – Bakçı ona, daa maktana. [7]

(*Kızlar kùlüşür... Oynamaga başlarlar* **"Nota no. 4"**. *Oyun bitkeninen; elinde ırgagı* [8], *omuzında cûzdanı, çoban Umer ve kòy yaşları kìrerler.*)

UMER – (*Yırlap* **"Nota no.5 "**)
Mına selam aleykum.
Kız -kelinçek asabam. [9]
Bayramınız gùr olsun, amanım aman,
Lale - çeçek asabam.

YASLAR – Bayramınız gùr olsun, amanım- aman.
Lale- çeçek asabam.

LEYLA – Çoban degen xıyanetnìn, [10]
Cüzdanı tunç asabam.
ìlìşmesì zor değil, amanım- aman.
Kurtulmak kùç asabam.

KIZLAR – ìlìşmesi zor değil amanım- aman.
Kurtulmak kùç asabam.

UMER – Çoban degen yigìtler
Erlik eter, asabam.
Aslı senìn başına amanım- aman.
Bìzdaylar yeter asabam.

YAŞLAR – Aslı senìn başına, amanım aman
Bìzdaylar yeter asabam

LEYLA – Ayagında çarıgın
Arkanda ton [11] asabam.
Men çın aytsam şaşmalar amanım aman,
Sekìzì-onı asabam.

(6)aylanıp: dönüp, (7) maktana: övünüyor. (8) ırgagı: koyunları bacağından yakalamaya yarayan ucu kıvrık özel çoban sopası, (9) asabam: dostum yakınım, (10) xıyanet: hain, yaramaz, (11) ton: deriden ceket

KIZLAR – Men çın aytsam şaşmalar amanım- aman,
Sekìzı-onı asabam.

UMER – Tonım kıska olsa da,
Cıllı [12] tutar asabam.
Sekìzı degil, bìr menden, amanım- aman.
òzünì kurtar asabam.

YAŞLAR – Sekìzi degil, bìr menden, amanım - aman.
òzünì kurtar asabam.

ALİ – Ne toktadın, [13] tìlìne nazar tìydìmì?
Şaşmaladın, yoksa sözìn bittimi?
(*Kùlkü.*)

UMER – Sözü bitken- yenìlgendìr.
Yenìlgenge "urmet ".
Yür barayık salıncakka,
Sallatayım, sefa et.
(*Kùlkü*)

Kızlar! Çarık tìktìm bakınız.
Oynayık mı? Aydınız!

(*Yaşlar "çoban oyunu" oynarlar-* **"Nota no. 6"** *Bìrazdan saxna artından Kuddus'nın davuşı* [14] *eşitilir.*)

KUDDUS – Baldan tatlı, oy da dadlı.
Şerbet, şerbet, serbet!..

(*Elìnde bùyük bìr yıbrìk ve meşrebe, Kuddus içeri kìrer.*)

İçken bezmez menì sögmez.
Tıpkı bekmez. Şerbet şerbet...

ALİ – Ey, Kuddus şerbet salkın mı? [15]

KUDDUS – Oy da salkın içip bakın.
Şerbet, şerbet, şerbet.
Bayramlar xayırlı olsun.
Buyurın agalar.
Suvsaganlar içip toysın.

(*Kuddus yaslarnın ellerini opìp, meşrebege şerbet tòkìp berìr. Para alganda ;*)

Ey agalar para az da!

(12) Cıllı : sıcak, (13) Toktadın : Durdun, (14) Davuşı : sesi, (15) Salkın : Soğuk - Serin.

ALİ – Nesì az ya ? Beş meşrebe - beş şa. [16]
Sayıp bak daa.

KUDDUS – Öyle amma, elde òptìk.
Bermeysizmì bayramlık beş - on şa ?

(*Yaşlar kùlùşìp ona para uzatırlar*)

İçken toymaz, peşman olmaz.
Şerbet, şerbet, şerbet !

(*İçeri Asan kelìp kìrer. Onı yaşlar karşılap alır.*)

ARİF – Bayram - seyran demeysìn.
Bìr kùn kalmay kelesìn.
Yüregìne dert tüştìmì ?

KUDDUS – Arzı aptem [17] kele ! Arzı aptem kele !

KIZLAR – Arzı kele ! Arzı kele !

ALİ – Arzı kele, bakın yaşlar !

ARZI – (*Kìrìp ,yırlay* **" Nota no. 7 "**)
Selamım bar, kabul etìn
Menì sayıp - sevgenler.
Xayırlayım men de sìzge
Bugùn bayram şerìfler.

XOR – Xoş keldìler kòyümìznìn
En kokulı gulüne.
Cıyınlarnın [18] yaraşıgı,
Bağçalar bùlbùlìne.

ARZI – Keldì baar, açtı gùller.
Mor melevşe, sùmbùller.
Ax ne gùzel, gùzel yırlay
O xoş sesli bùlbùller.

XOR – Kel, ey gùzel, koşul bìzge.
Bayramımız yaraşsın.
Kel el - elden tutuşayık
Cıyınımız başlasın.

(*Kızlar Arzını sarıp alırlar. Asan Arzı'dan kòzünì almaz.*)

ARİF – Kalbin esìr tüştì yoksa.
Bakıp kaldın kararsız ?

ASAN – Elbet kòkten uçkan bìr kuş edìm.
Şimdi kaldım kanatsız.

(16) şa : para birimi, 1 kapik'in yarısı, (17) apte : abla, (18) cıyın : toplantı

ARİF – Arzı mı?..

ASAN – Elbet, Arzı.

ARİF – Kızlar bìr oyun bagışlanız.

(**"Nota no. 8"** *Kızlar oyunı kaytarma'ga çevirile, ler kesnen beraber Asannen Arif de oynaylar... Uzaktan davul- zurna sesi eşìtìle, içeri Bektemir'nen Alibaba kelìp kìreler.*)

BEKTEMİR – E-ey, kızlar da mında![19]
Men de keldìm mına![20]

(*Kùler.Arzını kòsterip Ali baba'nın kulagına bìr şeyler aytar.* [21])

ALİ BABA – Oy, oy, oy...
Tanrı bebegi, çekìcì altın.

BEKTEMİR – Kòyü topragımız,
Xalkı ırgatımız,
Kızı eglencemiz.

(*Arzı'ga taraf yürüp;*)

Arzı kızı, fakìr kızı,
Kel sarayım, Misxor kızı.

(*Bektemir kızlarga dogru adımlaganda karşısına Asan çıkar. Onın yakasına yapışıp, itep yìberìr.* [22] *Bunì kòrgen kızlar bagırışıp, kaçıp keterler. Bektemir Asan ga açuvlanıp;* [23])

BEKTEMİR – A-aa., Sen de mındasın mı?
Gaspralı ırgat oglu.

ASAN – Elbet, men de mındam, bay oglu.

ALİ BABA – Kòpek yavru, Bektemire tokunma!
Yoksa canınnı alırım.

UMER – Ey, deniz aydutı, Asanga tokunma!
Yoksa bìr daa kòyünnì kòralmazsın. [24]

(*Yaşlarnın epìsì Asannın yanına toplanırlar.*)

ARİF – Bìz mında bìr degìlmìz,
Dava çokka barmasın,
Başınızga yetermìz.

(19)mında: burada, (20)mına: işte, (21) aytar : söyler, (22) yìberìr:gönderir, (23)açuvlanıp: sinirlenip, hırslanıp, (24) kòralmazsın: göremezsin,

(*Ali baba etrafına bakıp, korkup Bektemirge;*)

ALİ BABA – Aydi, yigit gidelim...

BEKTEMİR – (*Asanga*)
Men seni... yerì degil, tanır edìñ sen menì.

(*Ali babanen beraber çıkıp keterler.*)

KUDDUS – Yaşlar! aytayım mı o kìmdìr?

YAŞLAR – Ayt, ayt.

KUDDUS – (*Yırlay* **"Nota no. 9"**)
Kursak onda balaban,
Ayakları tùz- taban.
Başı ise ak kabak,
Akıllıdır... Tavuktan.
Aytayım mı o kìmdìr?

XOR – Aytçı bìzge o kìmdìr?

KUDDUS – Acı oglı Bektemir!..

Rakı kòrse, suv içmez.
Rakı içse, kòz kòrmez.
Çıksa eger sokakka,
Mışık[25]- tavuk kùn kòrmez.
Aytayım mı o kìmdìr?

XOR – Aytçı bìzge o kìmdìr?

KUDDUS – Acı oglı Bektemir!

(*Elìndekì paralarnı sayıp.*)

ùç, ekì daa- beş...
Beşke on- onbeş,
Akılda da yigirmi beş ...
Oppa, episi etti elli beş!

UMER – Aydınız yaşlar bìr koran tepeyìk.

(*Epìsì koran onaylar.* **"Nota no. 10"**)

PERDE

(25)mışık:kedi.

Misxor'da bayram kùnì (1. levxa) KIRIM / Akmescit. 1938

EKİNCİ LEVXA

(Çeşme başı, Vakìt - Akşam kùneş kongan maalleri. Ezan sesi eşitile. Koltuklarına gùgümlerini kıstırgan kızlar ve çoban Umer peyda olalar.)

UMER — Yaşsın, sevmek, sevilmek isteysin.
Çobansın ırgatsın.
Şorbacı [26] sözìnì tutmaga mecbursìn...

ZORE — Tez ketesìn Umer aga kalgay edìñ bìr kùn daa.

UMER — "Yatsıgaçe koşta [27] ol" dedi şorbacı mana.
Ne yapmalı saglıknen kalın, kòrüşìrmìz bìz daa;

LEYLA — Saglıknen bar, yaylalar yırcısı.

ZEYNEP — Ogurlar olsun, kobalar [28] sırcısı.

ZORE — Agama selam ayt, geceler yolcusı.

UMER — *(Suv alıp çıkkan kızlarnıñ peşinden bakıp yırlay.* **"Nota no. 11"**)

Şu ketken ùç kızga kònül tùşùrdìm .
Saglıklaşıp kettìler, men okùndìm.[29]
Artlarından sevgì kuşın uçurdım.
Men de bìlmem, angini yar ideyim...

(Arif ve yaşlar kìrerler.)

Bìrì uzun boylu, ince bellìdìr.
Bìrì orta boylu tatlı tìllıdìr.
Bìrì alma yanak, çeber [30] ellìdìr.
Men de bìlmem, angini yar ideyim.

(Asan peyda olur.)

ASAN — Kaytasın mı Umer? Ogurlar olsun.

(Umer ve yaşlar çıkıp keterler.)

ARİF — Asan bakçı mında. işler yolunda.
Suvga kelecekler kùn konganda.[31]

(26) şorbacı patron, işveren, (27) koşta: köy dışında (yaylada) çobanların barındığı yarı kapalı yer, (28) kobalar: mağaralar, in, (29) òkùndìm yùksündüm, üzüldüm (30) çeber:hamarat, becerikli, (31)kùn konganda: güneş batarken,

ASAN — *(Eecanlanıp)*
İlk kòrüşüv!..
Acep, Tair şay kuvançnen beklegenmì Zoresìnì?
Ay, yıllarnen umüt beslep,
Son tapkanmı [32] sevgìsìnì ?
Çok vakıtlar onı kòrmek, söyleşmek,
Kòzüne bakıp, kuvanç sezmek xayal olıp kòrüldì.
Bìr kùn ola, bu xayalnın akikatka çevìrìlmesì,
Boş tüşünce, tatlı tüş, adetten tış kòrüldi.

(Yırlap. **"Nota no. 12"**)

Sert yeller ufürìp, ormanlar yanganda,
Ozen, [33] gòl suvları ona kâr etermi?
Yaş yürek tarsıkıp, [34] sanie sayganda.
Akşamnı beklevge sabırlar yetermì?

(Suv savut [35] larını sallandırıp, içerì Arzınen Ayşe kìrerler. Ayşe terek artındakì Asannı eslep [36] , kulümsirep alır.)

AYŞE — Vay, kùmesìmìz açık kaldı, Arzıçıgım!

ARZI — Ayşe, ketme, toktasana [37] dostçıgım!

(Ayşe keter. Arzı çeşmege dogru adımlar. Onın ogüne Asan çıkar.)

ASAN — *(Yırlap.* **"Nota no. 13"**)
Sabalarnın esken serin şen yeli,
Mana senìñ tatlı sesìñ ketìrdì.
Keday [38] larnıñ gonül oxşar yırları,
Mana senìn dülberlìgìn bildirdi.

Ateş yana kòküsìmde, çare yok.
İnanmasan bak gùzelìm kòzüme.
Sensìz mana bu dünyada kuvanç yok.
Sevsen söyle, inan aşık sòzüme.

ARZI — *(Yırlay)*
Serbest uçkan bìr kuş edìm,
Kafes nedìr bilmezdim.
Çoklar gònül bildirse de.
Sevgi nedir sezmezdim.

(32)tapkan mı: bulmuş mu, (33)ozen: akarsu, nehir, (34)tarsıkıp: sıkılıp, bunalıp,(35) savut:kap, (36)eslep:farkedip, (37) toktasana: dursana,(38) keday: yırcı, ozan

Çok keçmedan, serbest kuşnıñ
Kanatları kırıldı.
İlk kòrgende, ateş yürek
Barıp sana uruldı.

ASAN — Dogrumı? Yürektenmì sözlerìn?
Elbet, sevgimizni aytıp [39] tura kòzlerìn.
Bu ne baxt! Bu ne kuvanç
Yüregìmde gurdelendì [40] tatlı sevgì taşkını.
Kel, civanım kel cigerìm,
Al kalbimnìñ ateşlengen aşkını.
Arzı! Sevgimiznìñ şaatı bu ay.
ìsbatı da kalbimiz olsun.

ARZI — Men keçìktìm, keç kalmayım, aydı men kettìm...
ASAN — (*Arzı'nın peşinden çıkıp*)
Arzı!..
(*Bektemir kìrer. Onlarnın pesinden bakıp, bìraz tüşüngen son;*)

BEKTEMİR — Ya bu da ne eken?..
A-a, davranmak, davranmak kerek.
(*Bektemir çıka, Ayşenen Arif kìreler.*)

ARİF — (*Yırlay.* **"no. 14"**)

Başın asıp [41] yüresin,
Kùnlerin tarmı Ayşeçìk?
Ayırayım Ariften
Degenler barmı Ayşeçìk?

AYŞE — Tamşanganlar [42] onlarnen,
Çıkmaylar evden, Arifçìk!
Kòzünnì aç yigitim.
Keterìm elden, Arifçìk.

ARİF — Kuda yollap, babandan
İsteyim bugùn,Ayseçìk.
Ayşe degen kızçıkka
Çalınsın dügün, Ayşeçìk.

(39)aytıp: söylenip, (40) gurdelendi : kabardı, coştu,(41)başın asıp: başını dik tutup - kasılıp, (42) tamşanganlar: yalananlar, ağzı sulananlar.

AYŞE — Babam sana kız bermez,
Anamda sevmez, Arifçìk.
Menìm kìbì guzel kız,
Sana da tìymez, Arifçìk.

ARİF — Çatallaşa mesele,
İş kòrmem söznen, Ayşeçìk.
Buna derler yigitlik,
Alırım zornen, Ayşecik.

PERDE

ARZI "Leyla Üseyin (ova)" KIRIM / Akmescit.1990

ÜÇÜNCI LEVXA

(Abiy aga'nın evì. Minder ve dìvar yastıklarınen donatılgan bìr oda. Odanın bìr kapısı yanaşa 43 odaga, ekìncìsì azbarga 44 açıla. Pencereden ev aldındakì ak çeçekke burüngen vişnelik kòrüle. Vakıt saba. Abiy aga namaz kıla Bakçadan kuşlarnıñ, kòy içinden xorazlarnıñ seslerì eşitilmekte. Muzıka "Baar sabası"nı çala. **"Nota no. 15"** *Bir elinde fìlcanlı tabak, ekincisinde cezvesinen Reyan azbar kapıdan kelìr, kìrer.)*

REYAN — Saba şerìfìnìz mubarek olsun. Kavege buyurınız.

ABİY — Alla razı olsun. Reyan, urluklar 45 kayda 46 ya?

REYAN — Bugùn bayram, cuma, iç olmaganda biraz raatlanmaysız mı?

(Saçları omuzları üstüne cayragan47 yanı yukudan turgan 48 Arzı yanaşa odadan kelìp kìrer. Ana - babasına "saba şerifler" ayta ve kollarını òpìp çıka.)

ABİY — Ne yapmalı, fakırga raatlık mezarda.
Yarıñ - Aciamet bayga yer kazmaga.
Bu - keçken yılkì borç içün.
Kelecek bazar ve salı -imamga piçen 49 çalmaga,
Bu - beş on taban vakıf içün.
Aftanın sonkì kunü - bayga bostan saçmaga
Bu - Alla bergen suv içün.
Ana bizge cuma kala, Ak bergenìñ kul ala.
Bu mubarek kùnde de, bel kòtermey 50 çalışmak kerek ola.
Ne yapmalı, yazımız kara çekilgen.
Bu dünyanıñ bar belası bìz fakırga yüklengen.
Aydı, Reyan sen urluknı al da çık.
Bare bugùn bakla, sogan saçayık.

(Reyan raftaki bardaknın içinden bìr kaç tüümçìk 51 alıp, Abiy'nen azbarga çıkarlar. Oda boş kalır. Muzika tekrar "Baar sabası"nı çalar. Birazdan Arzı kìrer. Pencerege yakınlaşıp, çeçek açkan tereklerge bakıp:)

ARZI — Ax, ne guzel kokusı bar.
Gònùl oxşar, rux açar.
Vişnelikten esken yeller,
Yazdan selam ketìrìr.

(43)yanaşa: bitişik, yandaki, (44) azblarga: bahçeye, (45) urluk:tohumluk, (46) kayda:nerede, (47)cayragan: yayılmış, saçılmış, (48) turgan:kalkan,(49)piçen:biçilmiş demet halinde otve ekin (50)kotermey: kaldırmadan, doğrulmadan, (51) tüümçık: düğümcük,

Bùlbùllernin tatlı sesi,
Ta yürekten aldıra.
Şìrìn seslì ezgileri
Nazlı saznı andıra.
Koku saçın, ey çeçekler,
Yırlanız sìz bùlbùller.
Latif koku, tatlı yırlar
Mana kuvanç bereler.
Penceremìz bagçalıktan,
Akçeçekler òrtüsì.
Esse eger serìn yeller,
Kelir yarem kokusı.
Ax ne içün şimdi kene,
Yarem keldì esime.
Neçün bìlmem anılganda
Ateş tüşe içime...

(Kuzgù 52 karşısına keçìp saçlarını òrer. Pencere aldında Kuddus peyda olur.)

KUDDUS — Arzı apte! Gaspralı Asan agam menden senì soradı.

ARZI — Son 53, Kuddus?

KUDDUS — Em de sana, mına mektüp yolladı.
İç kìmsege kòsterme dep, tenbiy etìp çok aytti..
Mana ise, Asan agam kamıştan bìr kaval yaptı.

(Çala, çala keter. Arzı mektüpnì açar.)

ARZI — Asandan! "Arzı'ga mektüp.
Selamım bar, kabul eyle yüregimnin kòşesi.
Er kùn mana senì ayta bùlbùllernin xoş sesi.
İlk kòrüşten bugùngeçe 54, aşım, suvım ep sensin.
Agır kùnler yarasını savultkan 55 bìr melemsin.
Uzun kùnler yangızlıknen yaş yüregim tönüle 56.
Kavuşmamız Arzıçıgım, xayal olıp kòrüne.
Yürekke yal kimerde 57 bìr toktap 58 senì tüşünmek,
Mana bìr baxt, kozuçıgım, senin ile kòrüşmek".

(52)kuzgu: ayna, (53)son:ee..sonra, ne olmuş, (54)bugüngece: bugüne kadar, (55) savultkan: tedavi eden, iyi eden, savuşturav (56) tönüle:bezginlik moral bozukluğu, (57) yalkimerde: bazı zaman (58)toktap:durup,

Ax, cançıgım!.. Kòzümnìn nurı, kalbimnin sırı...
Dün akşam akçìl ay pencereden karaganda, kòkke baktım.
Ay yanında bìr yıldız. kòzünì kımıp - kımıp aldı.
Men ona baktım. O yıldız da Asannın kòz nurını kòrdim.
Kòzlerìmì yıldızga tìktìm.
Kanatlanmak, o yıldızga uçmak,
Baxtımı soramak istedim.
Kanatsız edim, uçalmadım, susıp kaldım...
Yıldızımnen men yerden söylendim.
"Söyle Asan söyle" dedim.
"Kök yüzünìn boşlukları neday sırlar bìzden saklay?
Kìmge kuvanç, kìmge kaygı o azırlay?
Kel civanım söyle dedim.
Kalbim raat yuklasın [59]
Can tarsıkkan [60] bu yangızlık gecelerde kel,
Bìzlerni sevgi aşkı okşasın."
Yıldız indemedì, baktı da sòylenmedi.
Sanki menì oxşar kìbì parıldap,
Tınç [61] geceler yangızına, sessiz selam bìldìrdì.

(*Mektüpnì kòterìp* [62])
Bu da sessiz selam, lakin o yardan keldì.
Kuvanç ketìrdì, sevinç ketìrdì.
(*Tıştan tasırdılar eşitilir.*)
Keleler, kimler eken?..
(*Arzı yanaşa odaga çıkar. İçerì Abiy kart, Reyan apte ve ekì kudagìy* [63] *kìrerler.*)

KUDAGİYLER – Selam aleykùm, Reyan apte!

REYAN – Aleyküm selam, xoş keldìnìz.

KUDAGİYLER – Selam alykùm, Abiy emce:

ABİY – Aleykùm selam, xoş keldiniz.

1.KUDAGİY – Sonra nasıl, neday işler?

ABİY – Neday olsuñ baar, kurgak, kattı toprak,
yanar bostan suvsızlıktan.

(59) yuklasın : uyusun, (60) tarsıkkan : sıkılmış, bunalmış (61)tınç:sessiz, (62) koterip : kaldırıp, (63) kudagiy: kız görmeğe gelen kadın,

REYAN – Buyur otur, törge [64] keçìn.

ABİY – Ne bar son, şu tez söyleçin.

1. KUDAGİY – Abiy kartka, Aciamet baynıñ selamı bar.
Selamınen em de sìzge kelamı bar.

2. KUDAGİY – Ogulçıgı Bektemirçün Arzı kızga kudası bar.

1. KUDAGİY – Kana [65] bízge Abiy kart ne aytır?

ABİY – Evlenecek kızımdır, ondan soran!

2. KUDAGİY – Kızçün sözni kız degil, baba aytır.

1. KUDAGİY – Mal senìn kız seniñ.

ABİY – Kız menim, söz onìñ.

1. KUDAGİY – (*Yanaşa odanın kapusına barıp.*)
Arzı kana çıkçı, bìzge sırını aytçı.
(*Arzı çıkar. Kudagìyler yırlap;*"**Nota no. 16/A**")

KUDAGİYLER– Ey güzel kız, dinle biznì.
Bugùn kòkten baxtın endì.
Altın kìbì bìr yìgìtten,
Sana, kızım selam keldì.

1. KUDAGİY – Aytuvlı [66] er!

2. KUDAGİY – Kadın sever.

1. KUDAGİY – Kara kaşlı.

2. KUDAGİY – Balaban başlı.

1. KUDAGİY – Mıyıgı burma.

2.KUDAGİY – Aşı xurma.

1. KUDAGİY – Orta boylu.

2.KUDAGİY – Namlı soylu.

1. KUDAGİY – Zenginlikte kararı yok.

2. KUDAGİY – Bìraz deliligìn zararı yok...

1. KUDAGİY – Sana bergen baxşışlarnın para ile kıymetì yok.

2. KUDAGİY Kırk nusfie [67], direkli sana melek,
Babana da kudasından bìr kòk eşek.

(64) törge : odanın baş köşesine, (65) kana : hani (66) aytuvlı: bilinen, maruf, (67)nusfie: büyük altın (direkli : küçük altın)

1. KUDAGİY — Zùmrùt taşlı bìlezìk, altın yüzük,
Babana da kır bagından doksan kùtük.

2. KUDAGİY — Ekì sıgır bìr bagça, em de bostan,
Baban da şay kurtular bayga borçtan.

1. KUDAGİY — Bìr kulanlı, bìr de yìpìş em som kuşak.
Ana, bala, babası... oy da yapışak...

2. KUDAGİY — (*Yırlap*, **"Nota no.16/B"**)
O dev kìbì pek mazallı,[68]
Demìr sıksa yımşata.

1. KUDAGİY — Bìr yaşında kozunı o,
Nefes almay, şay yuta.

2. KUDAGİY — Dagga çıksa avlanmaga,
İç bìr vakıt boş kaytmaz.

1. KUDAGİY — E, òyle ya, paran olsa,
avnı sana kìm satmaz?

2. KUDAGİY — Onın, canım kusurı yok.

1. KUDAGİY — Aklı degil, malı çok.

2. KUDAGİY — Son kızçıgım, sen ne deysìn?

ARZI — Onın içün sevgìm yok.

1. KUDAGİY — O, kızcıgım alsa senì, besler altın kafeste.

ARZI — Kafes degil, isteyìm men uçmaga ken [69] kòklerde.

2. KUDAGİY — Yımşak tòşek, tatlı aşlar, òmür anda sefadır.

ARZI — Babam bergen kattı minder, bay evinden yaxşıdır.

KUDAGİYLER — (*Telaşnen*)
Baban bergen kattı minder bay evìnden yaxşımı?..

ARZI ve REYAN — Elbet, baba bergen kattı mìnder, bay evìnden çok yaxşıdır.

PERDE

(68)mazallı: Yapılı, güçlü kuvvetli, (69) ken: geniş,

Reyan Apte, Abiy aga'ga kave azırlay

KIRIM / Akmescit 1938

DÖRTÜNCİ LEVXA

(Kòy kavesi. Vakıt - Yatsı maallerì. Perde açılganda masa başında Ali baba, Bektemir ve bìr kaç kayıkçı bagırışıp şamata kòterip,[70] kavil [71] eteler.)

BEKTEMİR — Kìm içemez? İçerim!

1. KAYIKÇI — Yok, Bektemir bey içemez.

2. KAYIKÇI — İçer o beyau içer. Fakat kursagı şişer.

1. KAYIKÇI — Be yau, kursagı patlasa ne eyler?

(Kùlkü)

BEKTEMİR — İçerim dedim, içerim. Baş koyup kavìl eterìm!

1. KAYIKÇI — Başın bìze maxbul degil. Baş yerine rakı koy.

BEKTEMİR — Aydı, barsın şay olsın. Ey kaveci, kupnı ketìrçì!

(Kaveci kupnı zornen kòterìp [72] masa üstüne koyar. Serkeş kayıkçılar Bektemir'nin etrafına toplanırlar. Bìrì kupnìn kapagını açıp bakar. Bektemir meşrebenì kupke daldıra - daldıra suv içmege başlar.)

2. KAYIKÇI — Bektemir bey, uçkurnı çez.

1. KAYIKÇI — O artık içemez.

2. KAYIKÇI — Kòresìzmì uşaklar, içmeden kursagı dablaya çevìrìlmìş.

1. KAYIKÇI — Onın eceli suvdan emiş.

(Bektemir bìr kaç meşrebe daa içer. Sonkìsìnì yarı kaldırıp masa ustüne taşlar. 2. kayıkçı onın kursagını tutıp bakar.)

2. KAYIKÇI — Oldı uşaklar. Fuçı tolmuş, vazgeçelìm.

1. KAYIKÇI — Rakıyı al Bektemir bey. Endì bizler içelim.

BEKTEMİR — İçer edìm amma, suvsamadım...
Ey kaveci bir rakı ketìrçì.

2. KAYIKÇI — Alibaba saglıgın içün içiyorum.
Kave, yipek, limonlardan, zeytun, fıstık, xurmalardan
Sizge ben kâr diliyorum.

(70) şamata kòterip : gürültü - patırtı çıkarıp, (71) kavil : iddia, çekişme, (72) kòterip : kaldırıp,

ALİ BABA — Xayır, xayır uşaklar,
Ben Bektemir beynìn yanıgı içün içiyorum.

BEKTEMİR — Yüregim alev, rakı sòndìremez.

ALİ BABA — Sòyle, Bektemir bey, onı sòndìrecek nedir?

BEKTEMİR — Onı sòndìrecek ak gerdanlı, al yanaklı Arzıdır.

ALİ BABA — A-a... Bektemir bey, yanık nee lazìm?
Ver elìnì aydı, yarın akşam al Arzını!

(Asan, Aşık, Arif içeri kìrerler.)

KAVECİ — Alla musafirì, kìm olasız? Kaydan kelesìz, yolunız kayda?

AŞIK — *(Söylep)*
Kùn doguştan başladı menìm yolum.
Dag- deniz, taş-kaya sagım ve solum.
Yolum uzak, kòrünmez onın sonı.
Kùndüz urba, gece yorgan garìpnìn tonu.

(Çalıp yırlar. **"Nota no. 17")**
Men aşıkım, derdim çoktır, tükenmez.
Men garibim muxtaçlıgım iç bitmez.
Kelem açlık, yoksuzlık em xorluktan.
Keçmişim bu, kelecegim bilinmez.

(Söylep)
Ta yaşlıktan sevda oldım men bìr gùlge.
On dokuzda aşık oldık bìr - bìrìmìzge.
Lâkin... Zengin kızı fakır içün degìl eken,
Fakirnen zengin arasında keçilmez dag, derya - denìz bar eken.

*(Çalıp yırlar.***"Nota no. 17")**
Erkes kìbì aşık oldım bìr gùlge.
Gùl açmazdan koparıldı terekten.[73]
Meger gùlnìñ serbestlìgì az eken.
Bu dünyada bìzçün sevgi yok eken.

(73) terekten : ağaçtan,

(*Söylep*)
O kùn, bu kùn men dolanıp yürem.
Çalardı sakalım, başımda saçım.
Endì arzum bìr kapım òtmek.
En eyìsì mençün kabìrge kìrmek.

(*Çalıp yırlar.* **"Nota no. 17"**)
Yok menimçün bu dünyada baxtlı kùn.
Taliyi kara çekìlgendìr garìpnìn.
òlsem de yok menìm içün aglaycak,
Bir çalıdır, mezar taşı garìpnìn.

BEKTEMİR – Xor [74] eken, garìp eken!
Yorganına kòre ayagınnı uzatkay edìn.
Em de asla fakırga sevgì ne kerek eken?

AŞIK – Sevgisiz ayat boş ola.

BEKTEMİR – Boş ola eken...
Sevmek içün tokluk kerek, mal kerek, mùlk kerek.

AŞIK – Fakırnıñ sevgisi yurekten ola,
Yarı onın malını degil, òzünì seve.
Zenginnin sevgìsì yapma ola,
Yarı onın òzünì degil malını seve.

BEKTEMİR (*Kızışıp, Aşıknın ùstüne atılır.*)
Ne!.. Ne dedin? Bìr daa aytçı!

ASAN – Ey, kòpek oglu kòpek, kùçün bu kartka yettìmì?
Çekìl çetke, [75] ya da çık ortaga,
Kòster kùçün bakayım, benzeysìnmì akayga? [76]

ALİ BABA – Bu uşak yene keldì... Kalkın buradan zuvalım.

BEKTEMİR – (*Yardakçılarının çıkmaga tedariklengenlerìnì kòrìp.*)
Men senì...Yerì degìl, tanır edìn sen menì...

(*Kapıdan çıkayatkanda*)
Ey arslan, bìr kùn daa tokta. [77]
Sonra xorazlanıp degìl de, aglap,
şu Aşık kìbì serserìylep yürersìn
Dogrumı Ali baba?

(74)xor:aşağılanmış, horlanmış, (75)çetke:kenara, (76)akayga)erkeğe, adama, (77) tokta : dur,

ALİ BABA – Dogru dogru söylìersın Bektemir bey.

(*Kayıkçılar ve Bektemir kùlüşüp çıkayatkanda, Aciamet kìrer. Yanaşa kapıdan da Aşık, Asan, Arif çıkıp keterler.*)

ACIAMET – Ali baba içmek sìzge yaraşmay.
Mıskıl [78] desen iç de sìzge yakışmay
Sòz kuş degìl. Uçar, kaytaramazsın.
Eger bunı xalk eşitse, başınnı kurtaramazsın.

ALİ BABA – Xayır, xayır Aciamet bay,
Bu kuruntıyı [79] menden gayrı kìmse bìlmez.
(*Öz başına*) [80]
Bu işten ogul, baba iç bìrìnìz xayır kòrmez.

ACİAMET – Neçün bìlmem şu tìlençì Abiy kart inatlaşa,
Bay oglının kudasını [81] kaytara.[82]
Bu kòrülgen şeymìdìr? Altmışını yaşadı.
Lâkin kene men baynın kìm ekenìn anlamadı.
Bala yollap çagırttım, bakayık, ne aytacak.
Eger buda olmasa, işler sana kalacak.

ALİ BABA – Emin ol ki sen bayım, bu işte ben ustayım.

ACİAMET – Bak, er şey gizli tutulsın. Bìzìm oglan duymasın.
Kelìnnì ogul son kòrer, bìr kaç kùn mana yeter.

ALİ BABA – O vakıtkaçe [83] baynın òzü sefa sürer.Xa- xa- xa!..

ACİAMET – Bularnı baştan çıkargan,
Xalknı açlar - toklar dep ayırgan, bayga karşı aykırgan.[84]
Elbet, elbet, ırgat Asan.
Çaresı yokmı Alibaba? Sen onı da ortalıktan cıyıştırsan.[85]

ALİBABA – Beynin sözü emìrdìr.
Bu iş menìm içün zor degìldir.

(*Kave'nin azbarında kadı peyda olur. Alibaba çıkıp keter,*)

KADI – Selâm aleyküm, cemaat!

ACİAMET – Aleyküm selam, xoş keldìnìz. Sag - selâmetsìzmì?

KADI – Sag olunız. òzünìz amansızmı?[86]

(78)mıskıl: alay etme, (79)kuruntı: plah, tezgâh, dümen,(80) Öz başına : kendi kendine (81)kuda: kız istemeye gelen erkek, (82) kaytara : geri çeviriyor (83)vakıtkaçe:vakite kadar, (84) aykırgan : kışkırtan , (85) cıyıştırsan : toplasan, düzeltsen (86) amansız mı : iyimisin.

ACIAMET – Allanın iradesìnen, Sìznìñ duanıznen
Sag- selamet yaşaymìz.
Bìzge baylık bergen Alla'ga saba-akşam duacımız.

KADI – Dua etmek mùsùlmannın borcudır.
Fani dùnya omürì, ona xızmet etmektir.

ACIAMET – Men de savap kazanmakçün, yata - kalka dua etem.
Senet azırmı?

KADI – Azırdır, azır.
Men bellesem, Aciamet bay eylìk tölevde [87] cumerttir.

ACIAMET – Eylìgìnìz içün tölevìme emin olun.

KADI – Aytın, senetì coyılganı [88] bellìmì?

ACIAMET Elbet coyılgan, Abiy kart onı kazanen yakkan.

KADI – Bòyle olganı daa yaxşı.

ACIAMET – Ana kele, kart tìlenci.

(*Abiy aga kìrer. Ellerìnì kavuştırıp, sofa aldında toktalır.* [88])

ABİY Selam aleyküm, menì çagırtkansınız.

ACİAMET – Elbet çagırttım ,
Sana xaber aytayım: Yarın bagdan çık!

ABİY – Neçün bayım?

ACİAMET – Neçün eken! Bu daa nasıl sual? Kanunsız bag mùlk sayılmaz.
Senetì olmagan elbet de ona saip olamaz.

ABİY – Etme bayım yalvaram. Bu ak işi degìldìr.
Şu bagçıknın taş- tamırlı kırtışı [90] bu kollarnen işlengendìr.
Etme bayım eyleme, onın er bir kutügìnì kòz yaşımnen òstìrdim
Tırnaklarnen kazıp-asrap,[91] maxsulını endì kòrdìm.

KADI (*Saxte senetnì kòsterìp*)
İşte, resmìy şeadet.Etmelîmìz ona urmet.
Yarın, kartım bagdan çık.
Çünkì o bag, ak yolunen oldı bayga emanet.

(87)tölevge: bir iş karşılığı ödenen hesap, (88) coyulganı: kaybolduğu, (89) totalır:durur, (90) kırtış : işlenmemiş toprak,
(91) asrap : geliştirip, büyütüp

ABİY – (*Taacìp ve telaşta kalgan bìr alda tìz çökìp.*)
Ey Allaım, sòyle, bu ne xorlıktır?
Sòyle bu ne zulumdır?
Sòyle buna sabırlar yeter mi?
Sòyle, bu aksızlık, bu yamanlık
Daa çok devam etermi?..

ACİAMET – Ey, kart tìlenci, Aciamet bayga karşı çıktın mı?
Kuda kaytardın mı?
Aydı bar çekìş, çıksın canın.
(*Aciamet çıkıp keter*)

ABİY – Bu kollarnen kazılgan o topraklar kòzüne tolsın.
Er bìr burtügì [92] ùstüne savulmaz [93] kotur [94] olıp tòkìlsìn...

PERDE

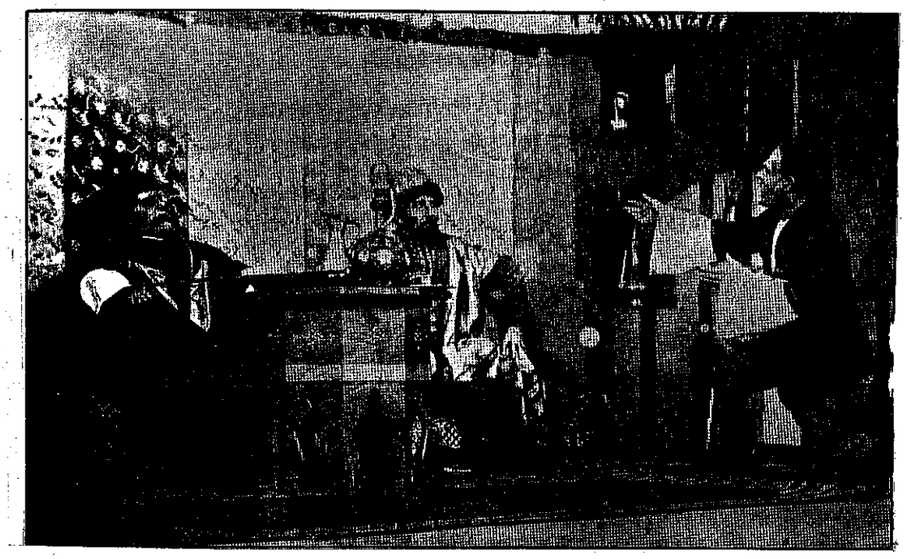

Abiy aga, Kadı ve Acıamet bay'ga yalvara KIRIM / Akmescit. 1938

(92) burtügl : tanesi, parçası, (93) zavulmaz : iyi olmaz, (94) kotur : yara

BEŞİNCİ LEVXA

(Çeşme başı. Vakıt - Akşam kùneş konganda. Etrafnı karavlap [95] içeri Alibaba kìrer.)

ALİ BABA - Mal satıldı, pul alındı.
Endì bìr iş kaldı. Ne de iş ya!
Bu işten son kayık burulır karşuya.

(Sızgırır, [96] kayıkçılar çapıp [97] kìrerler.)

Kurekler çivlere geçtìmì?
Kayık denize azırmı?

1. KAYIKÇI – Azırdır, azır Alibaba.
Tez olun dönelìm karşuya.

ALİBABA – Yelkenì rùzgâra çevìrìn,
Lengerì kayıga çekìn

2. KAYIKÇI – Çekeriz çeker Alibaba.
Tez olun dönelim karşuya.

ALİ BABA – Uşaklar. Bìzde şu kızının çekisi altın.
Bak elden kaçmasın.
Sìze edie adadım.

(Kayıkçılar kùlüşüp, kuvanç'nen bagırışıp şamata kòterìp yırlap, oynarlar. **"Nota no. 18")**

Baş-buzanı [98] töke ber,[99] tatlı sesnen yırlayık.
Arzı kız çeşmesìnde, cennette yer tapayık.

Alibaba babamız, namlı aydut dùnyada.
O em tìlkì,em kaşkır, [100] yaşasın Alibaba!

Kana, şence yırlayık, baş- buzamız kalmasın.
Arzı kızını kırslayık [101], kolumızdan kaçmasın.

Alibaba babamız, namlı aydut dùnyada,
O em tîlkì, em kaşkır, yaşasın Alibaba.

ALİ BABA – Aydi, uşaklar endì saklanıp azìr kurın.
İç kìmse duymasın, kız kolumızdan kaçmasın.

(95) karavlap : kolaçan edip, (96)sızgırır: ıslık çalar, (97) çapıp: koşup, palas-pandıras, saldırıp, (98) baş -buzan: (mecazi ifade ile) baş -bozan,alkôllü içki ,(99) töke ber: dökmeye devam et, (100)kaşkır:kurt, (101) kırslayık:çalalım,

KAYIKÇILAR – Can kurban sana Alibaba...

(Kayıkçılar çıkarlar...Çok geçmeden Bektemir kelip kìrer.)

ALİBABA – Geldinmi, Bektemir bey... Çeren sararmış,
Kaşların tüülmìş, kòzlerin agarmış. Sana ne oldı?

BEKTEMİR – Alibaba, keçken, kùn sen mana gònül bergen edìn.
Arzı kızını senìn içün xırsızlarım, degen edìn.
Bekley-bekley canım çıktı.
Sonra nasıl, ùmüt barmı?

ALİ BABA – Sòyle uşak, cepte pulın varmı?

BEKTEMİR – Arzını ketìrgen paranı alır.

ALİ BABA – Xayır, uşak, peşìn veren dùdùgì çalır.

BEKTEMİR – *(òzbaşına)*
Paradan ne sıklet? [102] Sag olsın babam.
Babam kòynìn bayı ekeç, iç bìtmez param
(Alibaba'ga)
İşte, bìr kìse altın. İşimìzge ogurlık isteyìm.
Bugün gece Arzını töşekte bekleyìm.

ALİ BABA – *(Kìsenì alıp)*
Ket uşak, beklep tur. Kız senìndìr.

(Bektemir çıkar.)

Xa - xa - xa!.. Sen bebeyì beklep tur.
Xa -xa - xa!.. Bìz ketken son, başın duvar'ga ur.

(Ali baba'da çıkar...Omuzlarında çapa ve kùrekleri işten kaytayatkan dòrt beş yaş çeşme başında peyda olurlar)

ALİ – Kòyümìznìn şerbet kìbì suvları bar.

VELİ – Kòyümìzde maktalacak tek bìr suvmı?

ALİ – Elbet, kòyümìznìn maktalacak suret [103] kìbì kızları bar.

(Kùlerler...Tıştan kızlarnın yır sesleri eşitilìr.)

Kızlar kele yigitler!..
Kelìn, şaka etìp gizleneyik, kòrmesìnler.

(102)sıklet: sıkıntı, (103) Suret : resim,

(Gizlenirler...Ellerìnde suv savutları ùç kız yırlap içeri kìrerler.)

KIZLAR – **("Nota no. 19 ")**
Ekì dülber suvga keter.
Suvnı taşlap [104] seyran eter.
Ekìsì bìr kavil eter.
Menmì gùzel, senmì gùzel?

Yolcu agam yolun ayır.
Atın başın bìzge kayır.[105]
Ekìmìzden bìrìn ayır.
Kızmı gùzel, kelìnmì gùzel?

Men yolcuyım, yoldan dönmem.
Aşıkım korkmam òlümden.
Ekìnìznì sarayım bìrden,
Kız da gùzel, kelìn de gùzel

(Yır biter-bitmez yaşlar gizlengen yerlerìnden çıkarlar. Kızlar utanır.)

ALİ – Ay kızlar, yırınız gùzel òzünìz daa gùzelsìnìz.

VELİ – Akikaten, kız da gùzel, kelìn de gùzel .

ALİ – Yok kelìnçeknìn yosmasın bermem kızga.

LEYLA – Oy da berìr edìn amma, bakkan yok ta sana.

VELİ – Bak olarga agız bìle açırmaylar ine kìbì sançalar.

(Asannen Arif peyda olurlar.)

ARİF – A, kızlar dostlarınız kaydalar?

LEYLA – Keleler.
(Manalı kùlüp.)
Ayşen de kele, Arzı da kele...

ARİF – Gùller gùzel amma tìkenì bar.
Sen de gùzelsìn amma zeerlì tìlçìgìn bar.

(Umumiy kùlkü.)

(Arzı, Ayşe ve daa bìr kaç kız kelìp kìrerler. İçerìdekì kızlarga koşulıp, òz araları pısıldaşırlar.)

(104) taşlap : bırakıp, (105) kayır : çevir

ALİ – Kızlar!

ZEYNEP – Son, ne bar?

ALİ – Bu dünyada bìz de barmız.

ZEYNEP – Son, ne olgan?

ALİ – Sòzünìz nedir? Bìzge de aytınız.

ZEYNEP – Belkì sırdır, o aytılmaz.

ALİ – Ax senì yaramaz.

AYŞE – Yeter endì. Şakanızni taşlanız.

ARİF – Aydı kızlar, bìr yırçık bagışlanız.
Ricamız bar, anlanız.

KIZLAR – Aydı öyle olsun. **("Nota no. 20")**

Bìr kòrülse kalır ìzì,
Suvdan kelìr Arzı kızı.
Oy - oy - oy, Misxor kızı
Yanakları kırmızı.

Suv içinde bar yaldızı,
Sandım onı tan yıldızı.
Oy- oy- oy, Misxor kızı
Yanakları kırmızı.

Bagçalarda nar budagı,
Arzı kıznın baldudagı.
Oy- oy- oy, Misxor kızı
Yanakları kırmızı.

(Ava kararır. Uzaklardan kòk gùrültìlerì eşìtìlìr.)

ARZI – Kòk gudürdey, yagmur yagacak.
Aydınız kızlar, keçìkmeyìk.

ZEYNEP – Dogru, kızlar keteyìk.

ARİF – Bìzìm Arzı, kùn kondımı evge kìrer.

(Bìrden yaşın yaşnap, [106] kòk gùdürder.)

AYŞE – Ketmek kerek sılanırmız.

ZEYNEP – Dere tüşse keçalmamız.

(106) yaşın , yaşnap : yağmur yağıp,

(Kızlar ve yaşlar çıkarlar. En son'ga Arzı kalır. Gugùmìnì toldırmak içün çeşmege egilìr.)

ASAN — Arzı!..
Çok vakıtlar arzum olıp yaşasan da,
"Sevem"sözün aytalmadım.
Seni canım, melek sanıp, kavuşmaknı
Akılga da alamadım;
Lâkin canım, kòzlerìnde
Kòrdìm umüt nurları.
Onın içün dogdı mende, sevgi kuvanç
Em de işanç [107] duyguları.
Arzı!
Yanılsam bagışla. İşanç olsa al gònlümì.
Söyle, yarın kuda yollasam, boş çıkmaz mı ùmütìm?

Asan, Arzı'nıñ parmagına yüzùg taka — KIRIM / Akmescit . 1938

(107) işanç : inanç, inanma

ARZI — *(Utana, utana)*
Yolla, Asan...

ASAN — *(Arzı'nın parmagına yùzük keçìrìp;)*
Yùzük aldım, al gùzelìm, elìne yaraşık.
ùzerìne yazdırdım "Men sana aşık".
Men yanında olmaganda, olsın sana eglence.

ARZI — Ket civanìm, kòrmesìnler, bìzge nìşan bergence.[108]

ASAN — Arzı gùlüm, savluknen kal...
Seni yangız kaldıram.
Bizge bakıp seyìr etken
Bulutlarga işanam.

(Asan Arzıga baka baka çıkayatkanda, çeşme ùstündekì kayalar arasından Ali babanın başı kòrünür, aşagı bakar, son sızgırır. Apansızdan kayıkçılar çıkıp Asannı pıçaklaylar ve Arzını alıp kaçalar... Saxnada yarıklar sòne... Yanıdan yarık peyda olganda; Saxna 1. Levxadaki kìbì Kòy meydanı, avlakta evler kòrüne. Vakıt- baar. Aşık yırlay. **"Nota no. 21")**

AŞIK — Sazımnıñ perdesi yandı,
Tellerì kan agladı.
Arzı kıznın facìası,
Yüreklernì dagladı.

(Aşık yırlagan vaktında er taraftan yaşlar, kızlar, çıkarlar)

XOR — Kelìp keçse de asırlar,
Xatrìmìzde [109] o yaşay,
Karadenìz dalgaları
Onı erkeley [110] okşay,
Arzı kıznıñ efsanesì,
İç sìlìnmez xatırdan,
Epìmìz içün azìz oldı,
Sevgi, mìllet em vatan.
Vatan, vatan, vatan !

PERDE

(108) bengence : verinceye kadar, (109) xatrìmìzde : hatırımızda, (110) erkeley : şımartıyor (sevgiyle) , taklit etmek.

Alibaba ve kayıkçılar Arzı'ga ùcüm eteler. KIRIM / Akmescit. 1938

"ARZI KIZ " MUZİKALI DRAMA'NIN NOTALARI

Notaları yazan
Yalkın BEKTÖRE

No. 1 KIRIŞ MUZIKASI VE KIZLAR XORI

İ. Baxşiş

Moderato

p

Ad libitum

Allegretto

E-ger se - nín sevgín ol - sa ci - va-nım, e-ger se-nín yü-regí-ne

ot tüş - se çeş-me-ge bar, ta-şın sıy-pa ci-va-nım, Ar-zı kız - nın

çeş - me - si - ne mut-lak bar.

No. 2 AŞIKNIN YIRI

İ. Baxşiş

Ad libitum

♪=120

sım-dí bíz - ler Ar - zı kız - nın
Bu ef - sa - ne xa - yal de - gíl

ef-sa - ne - sın baş - lay - mız
aki -kat em o - mür - dır

1. 2.

A-saṇ, Ar - zı ef-sa-ne - sị iç - si -

lin - mez xa - tır - dan

(𝄐)

No. 3 SALINCAK

Y. Şerfedin

Allegro moderato

Gül bax-ça-da yap - tır - dım, As - ma - da - sa - lın - cak

Yar - ke - líp, yar - ke - çíp yar sal- la - na - cak

meno mosso

sa - lın - cak-ka bag - la-dım mas - ma - ví - bo-yun-cak

Yar ke - líp, yar ke - çíp, yar sal - la - na - cak

♪=120

Tempo I

A - zır-lan-dı sa - lın - cak kím sal - la - na - cak

Yar, ke - líp, yar ke - çíp yar sal- la - na- cak

No. 4 KIZLAR OYUNI

İ. Baxşiş

♪=120

No. 5 ÇOBAN UMER, LEYLA VE XOR

Y. Şerfedin

Allegro molto

f

SOLO

Mı- na se-lâm â - ley-kûm kız- ke-lîn-cek a - sa-bam

Bay- ra-mı-nız gûr ol - sun a - ma-nım, a - man la - le çe-çek

KORO

a - sa - bam. bay- ra- mı- nız gûr - ol- sun,

a - ma-nım, a - man la - le çe-çek a - sa - bam.

No. 6 ÇOBAN OYUNI

Xalk müziği

Allegro molto

f

p poco creschendo

1.

2.

No. 7 ARZI'NIN YIRI VE XOR

İ. Baxşiş

Allegro moderato

ARZI:

Se- la- mım bar,

ka - bul e - tín me-ní sa - yıp

sev-gen - ler xa - yır - la - yım

men - de sız - ge bu-gún bay - ram

KORO:

şe - ríf - ler ler. Xoş kel- dı - ler

kó - yí - mız - nîn en ko-ku-lı gú - lí - ne.

Xoş kel-dí- ler kó - yí - míz - nîn en ko - ku - lı

gú - lí - ne cı - yım - lar - nın ya - ra - şı - gı

bax - ça - lar búl - bú - lí - ne cı - yım lar - nın

ya - ra - şı - gı - bax - ça - lar - búl - bú - lí - ne.

ARZI - Selamım bar, kabul etìın
Menì sayıp - sevgenler.
Xayırlayım men de sìzge
Bugùn bayram şerìfler.

XORO - Xoş keldìler kòyümìznìn
En kokulı gulüne.
Cıyınlarnın [18] yaraşıgı,
Bagçalar bùlbùlìne.

ARZI - Keldì baar, açtı gùller.
Mor melevşe, sùmbüller.
Ax ne gùzel, gùzel yırlay
O xoş sesli bùlbùller.

XORO - Kel, ey gùzel, koşul bizge.
Bayramımız yararşsın.
Kel el - elden tutuşayık
Cıyınımız başlasın.

No. 8 KIZLAR'NIN OYUNI

İ. Baxşiş

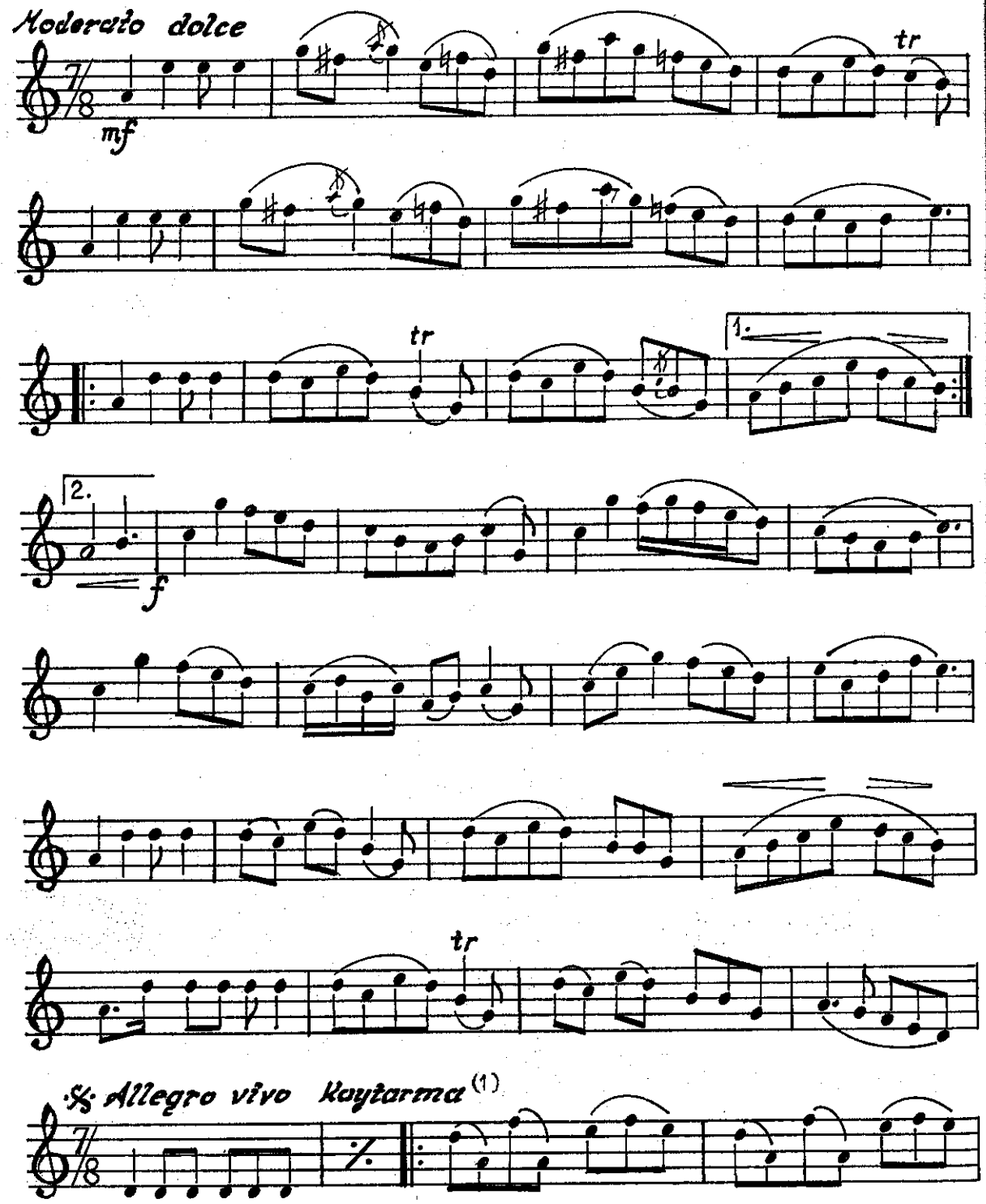

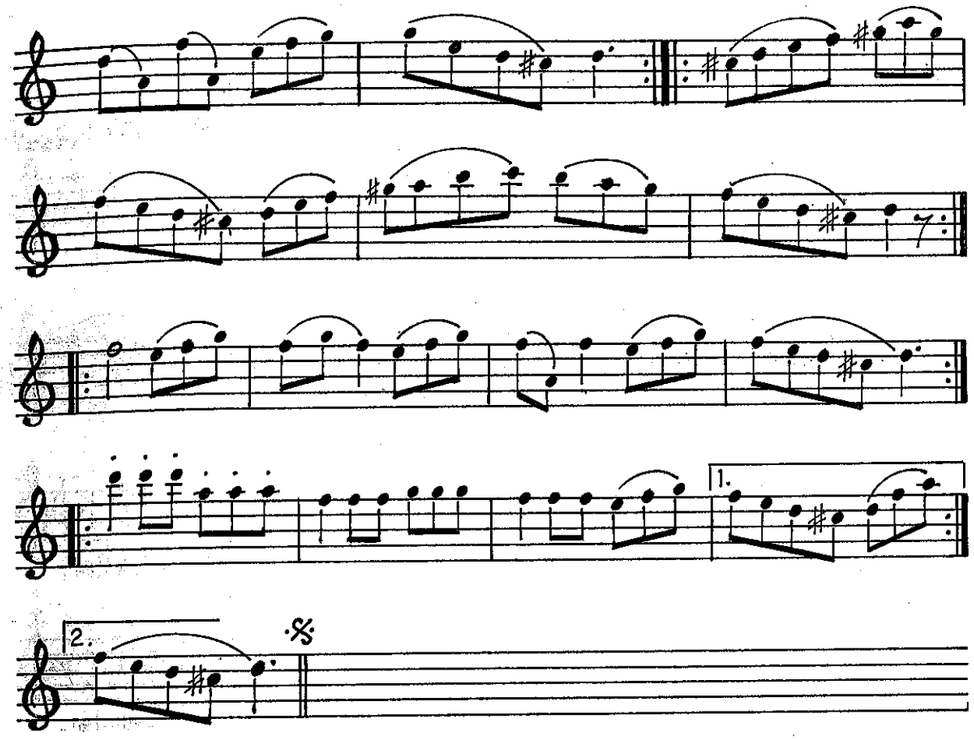

(1) Kırım Türklerinin en karakteristik oyunlarından olan " **Kaytarma** " genelde " **Ağır hava** " denilen 9/8 lik ritmde ağır, aheste bir oyunla beşler. Sonra Kaytarma'ya geçilir. 7/8 lik ritmde pek çok değişik müziği olan canlı ve seri oynanan bir oyundur. İki kişi ile oynandığı gibi grup halinde de oynanır. Melodi yönünden fevkalade zengin oyun havalarıdır. Burada örneği verilen " **Kaytarma**" da; Kırım Halk Türkülerini derleyen meşhur kompozitor Asan REFAT'ın 1932 de neşrettiği " **Kırım Tatar Yırları** " kitabındaki 262. nolu kaytarmanın bir varyantıdır.

No. 9 KUDDUS'NIN YIRI

Y. Şerfedin

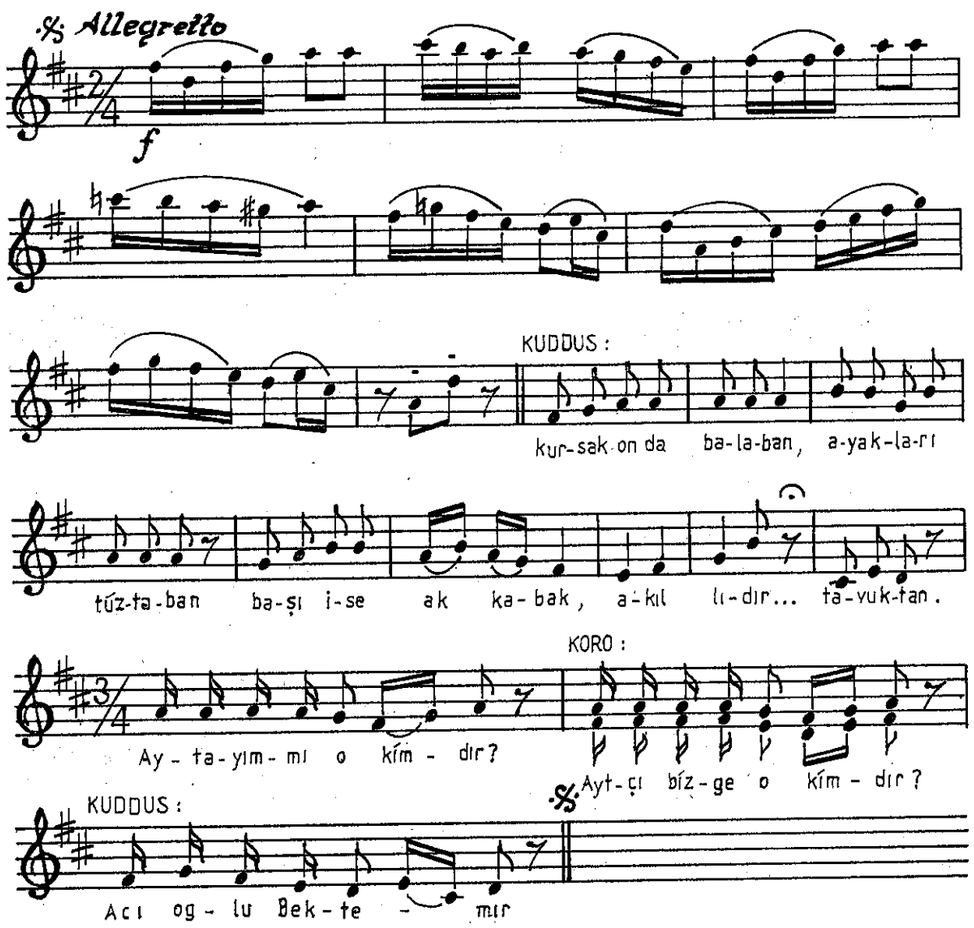

KUDDUS - Rakı kòrse şuv içmez,
Rakı içse koz kòrmez.
Çıksa eger sokakka,
Mışık - tavuk kùn kòrmez.
Aytayım mı o kìmdìr ?

XORO
- Aytçı bìzge o kìmdìr ?

KUDDUS - Acı oglı Bektemir !

No. 10 XORAN OYUNI

Xalk Müziği

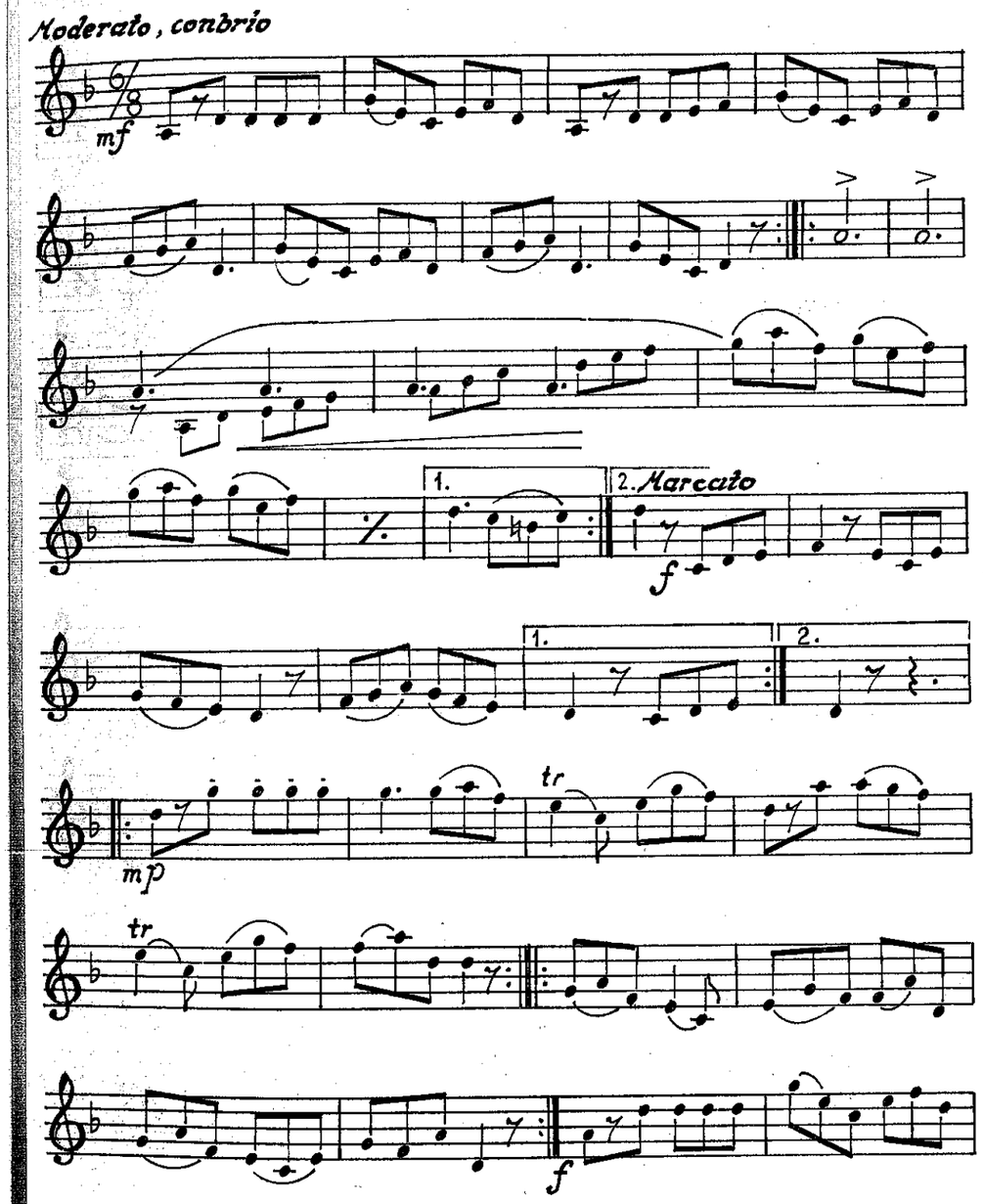

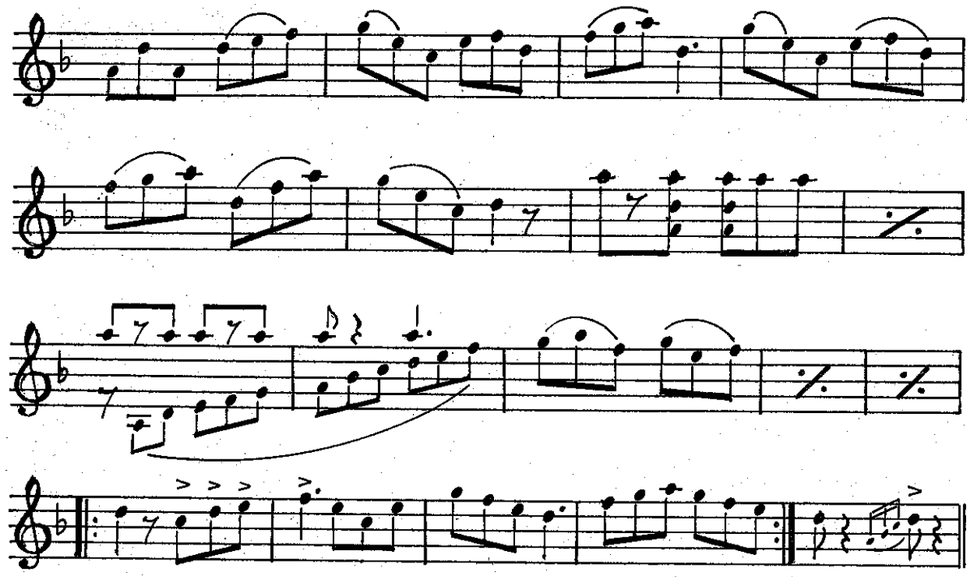

No. 11 ÇOBAN UMER'NIN YIRI

Y. Şerfedin

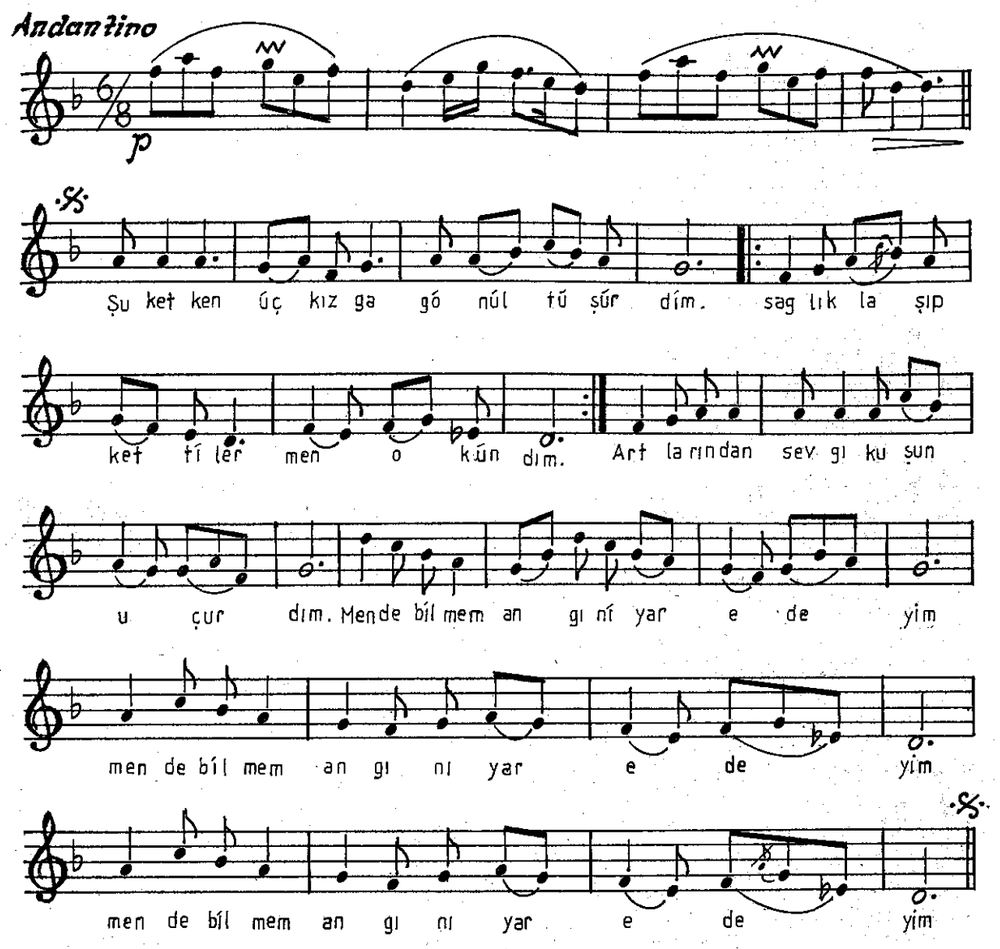

Şu ketken ùç kızga gònül tùşùrdìm.
Saglıklaşıp kettiler, men okùndìm. [28]
Artlarından sevgì kuşın uçurdım.
Men de bilmem, angını ıdeyìm...

Bìrì uzun boylu, ince bellìdìr.
Bìrì orta boylu, tatlı tìllıdìr.
Bìrì alma yanak, şeber [29] ellìdìr.
Men de bìlmem, angini yar ideyim.

No. 12 ASAN'NIN YIRI

İ. Baxşiş

Sert yel ler ú fú rip or man lar yan gan da

ó zen gól suv la rı o na kâr e ter mí?

yaş yú rek tar sı kıp sa ni e ler say gan da

Ak şam nı bek lev ge sa bır lar ye ter mi?

No. 13 ASAN VE ARZI'NIN DÜETİ

İ. Baxşiş

Moderato

mf Espressivo

ASAN:

Sa ba lar nın es ken se rín şen ye li

ma na se nín tat lı se sín ke tír dí Ke day lar nın

gó núl ox şar yır la rı ma na se nín

dúl ber lí gín bil dír dí.

Piu mosso

ARZI:

ser best uç kan

bír kuş e dím, ka fes ne dír bíl mez dím. Çok lar gó núl

bíl dír se de sev gi ne dír sez mez dím.

Çok keç me den

ser best kuş nın ka nat la rı kı rıl dı. İlk kör gen de

a teş yú rek, ba rıp sa na u rul dı.

No. 14 AYŞE VE ARİF'NİN DÜETİ

Y. Şerfedin

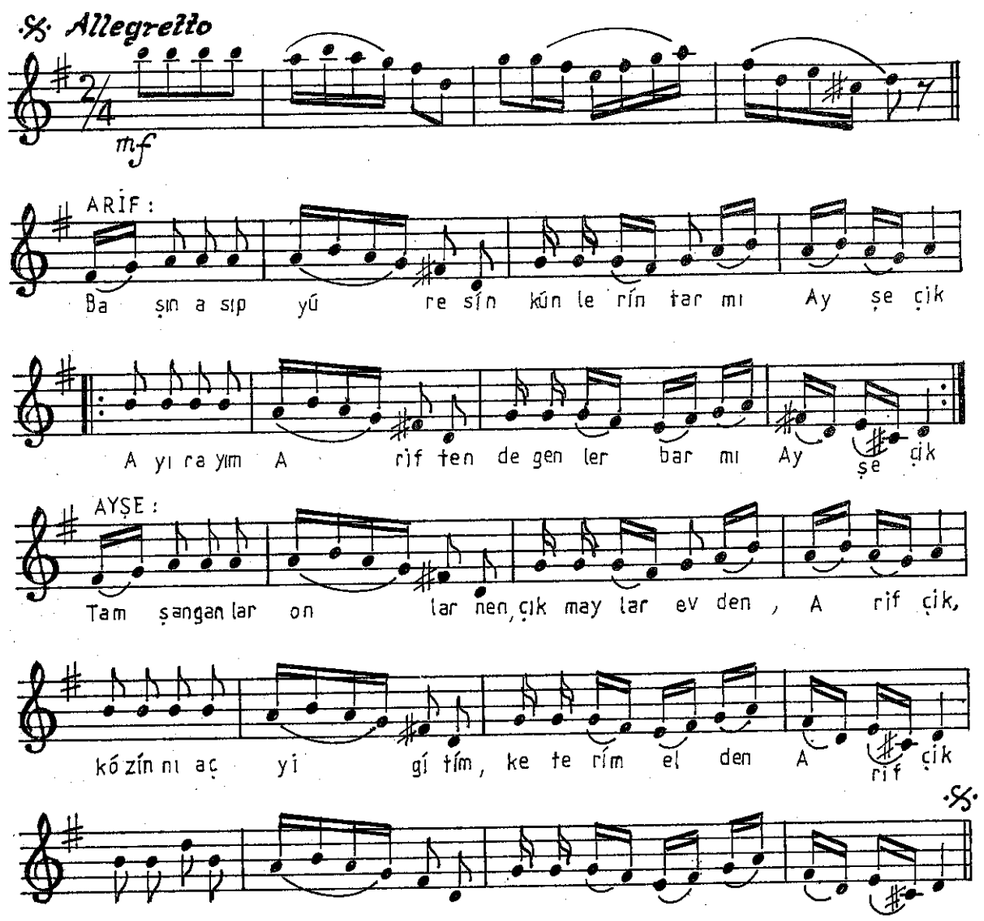

ARİF - Kuda yollap, babandan
İsteyim bugùn, Ayşecìk,
Ayşe çeger kızçıkka
Çalınsın dügün, Ayşeçìk.

AYŞE - Babam sana kız bermez,
Anam da sevmez, Arìfçìk.
Menìm kìbì guzel kız,
Sana da tìymez, Arifçìk.

ARİF - Çatallaşa mesele
İş kòrmem söznen, Ayşeçìk
Buna derler yigitlik,
Alırım zornen, Ayşeçìk.

No. 15 BAAR NAGMESİ

İ. Baxşiş

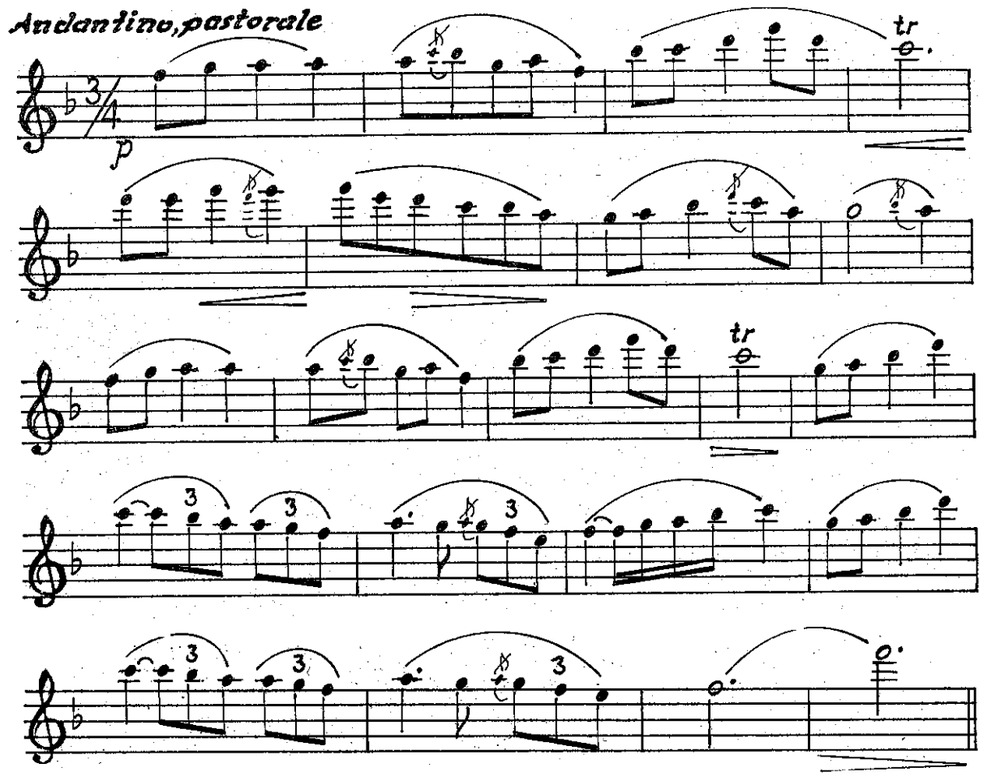

No. 16 KUDALAR'NIN YIRLARI

Y. Şerfedin

Tempo di valse

A

mf

KUDALAR :

Ey gü zel kız din le bíz ní bu gún kók ten

bax tın en dí, bax tın en dí. Al tın kı bi

bír yí gít ten sa na kı zım se lâm kel dí.

se lam kel dí.

Allegretto

B

2. KUDA :

O dev kí bí pek ma zal lı, de mir sık sa yım ṣa ta.

1. KUDA :

Bír ya ṣın da ko zu nı o ne fes al may ṣay yu ta.

No. 17 AŞIK'NIN YIRI

İ. Baxşiş

Men a ṣı kım der dim
Men ga ri bım mux taç

çok tır tü ken mez.
lı gım iç bit mez.

Ke lem aç lik, yok suz lık em

xor luk tan Keç mi ṣim bu

ke le ce gim bi lin mez

No. 18 KAYIKÇILAR'NIN OYUNI - YIRI

İ. Baxşiş

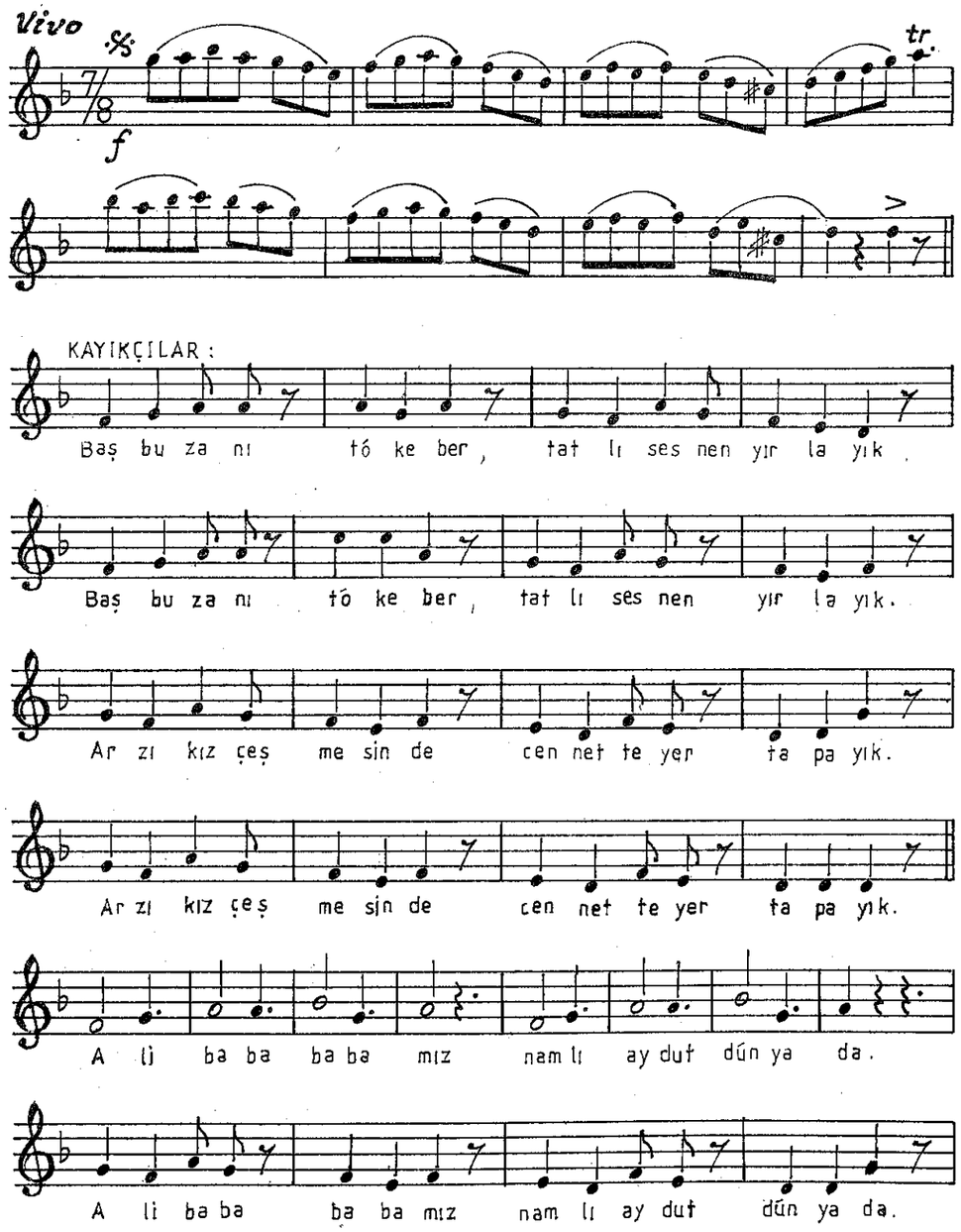

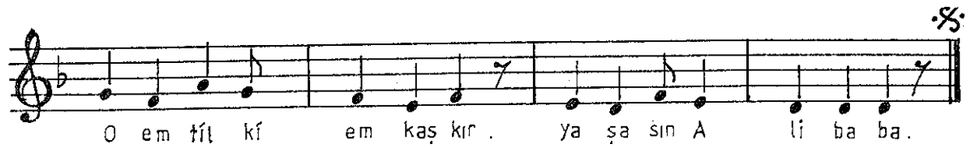

No. 19 KIZLAR XORI "EKI DÜLBER"

İ. Baxşiş

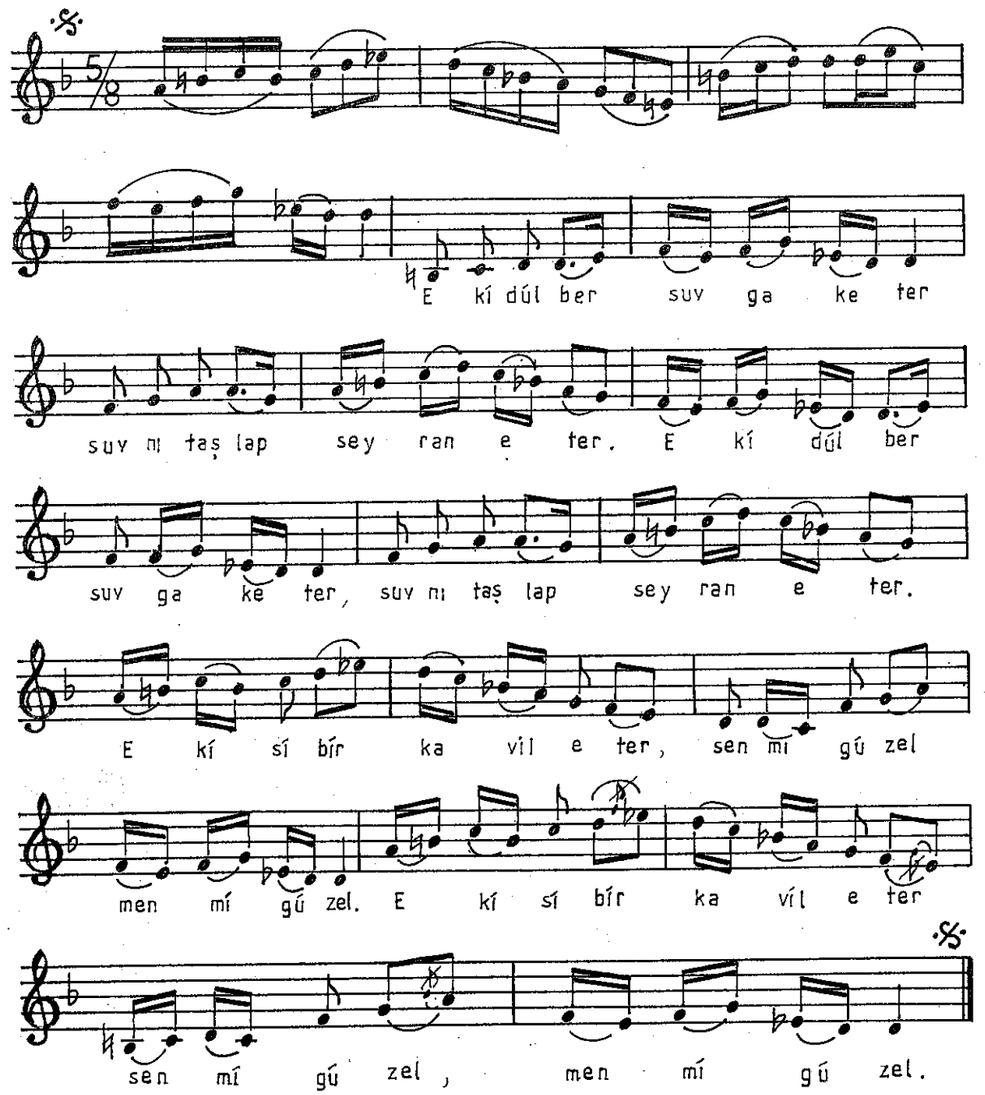

No. 20 XOR " MİSXOR KIZI "

Y. Şerfedin

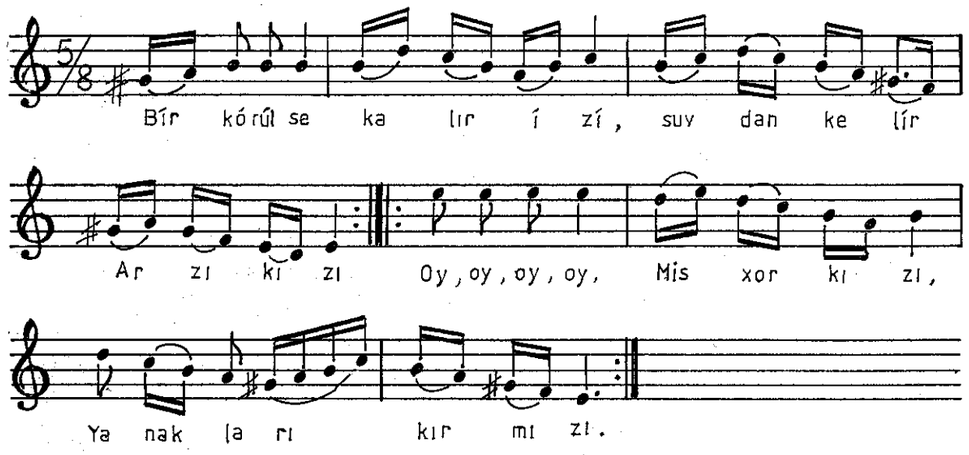

Bìr kòrülse kalır ìzì,
Savdan kelìr Arzı kızı.
Oy - oy - oy, Misxor kızı
Yanakları kırmızı.

Suv içinde bar yaldızı,
Sandım onı tan yıldızı.
Oy - oy - oy, Misxor kızı
Yanakları kırmızı.

Bagçalarda nar budagı,
Arzı kızının bal dudagı.
Oy - oy - oy, Misxor kızı.

No. 21 AŞIK VE SONKİ XOR

İ. Baxşiş

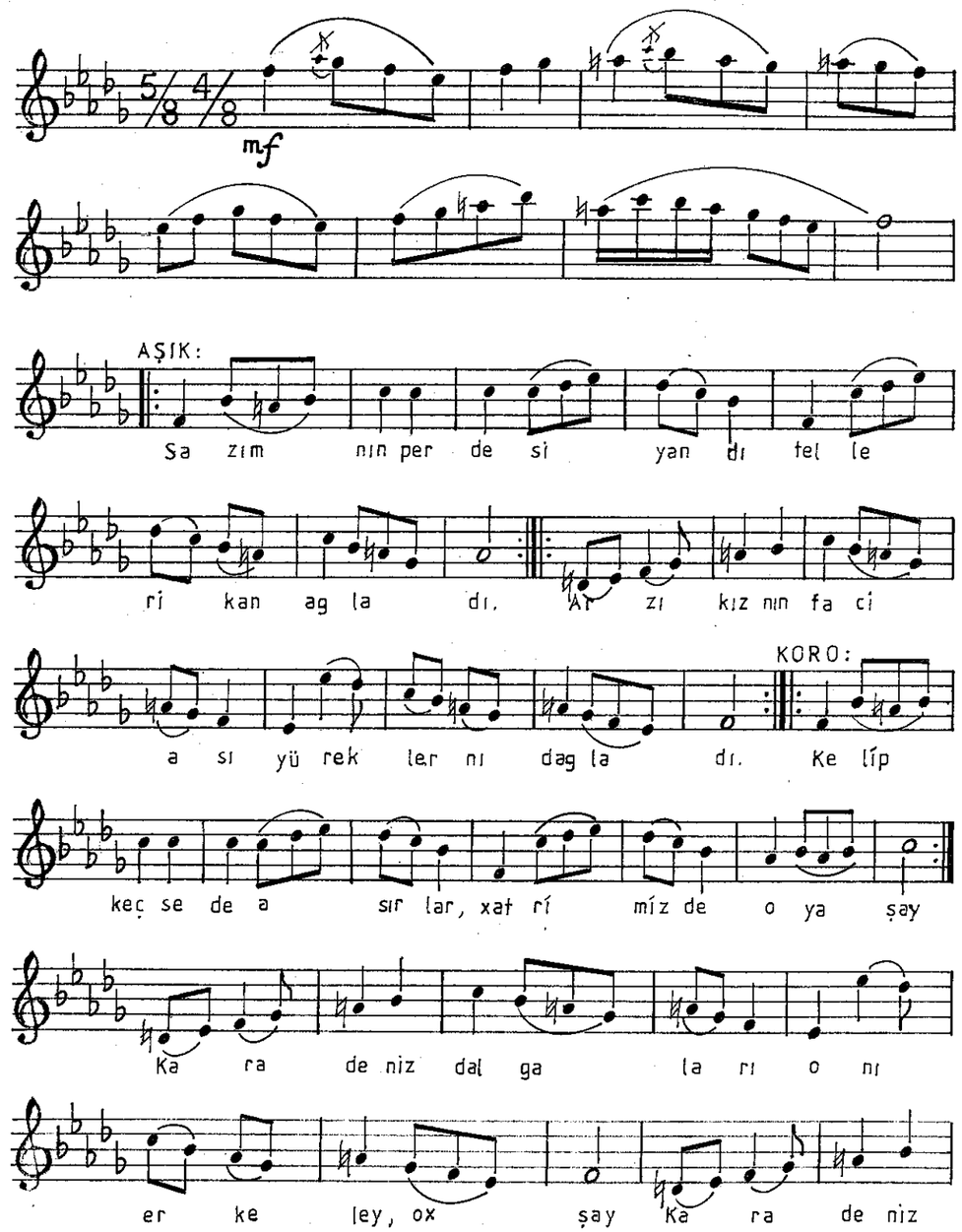

dal ga la rı o nı er ke ley ox şay.

Ar zı kız nın

ef sa ne si iç si lin mez xa tır dan

E pí míz çün a ziz ol dı sev gi, mil let

em va tan Va tan va tan va tan.

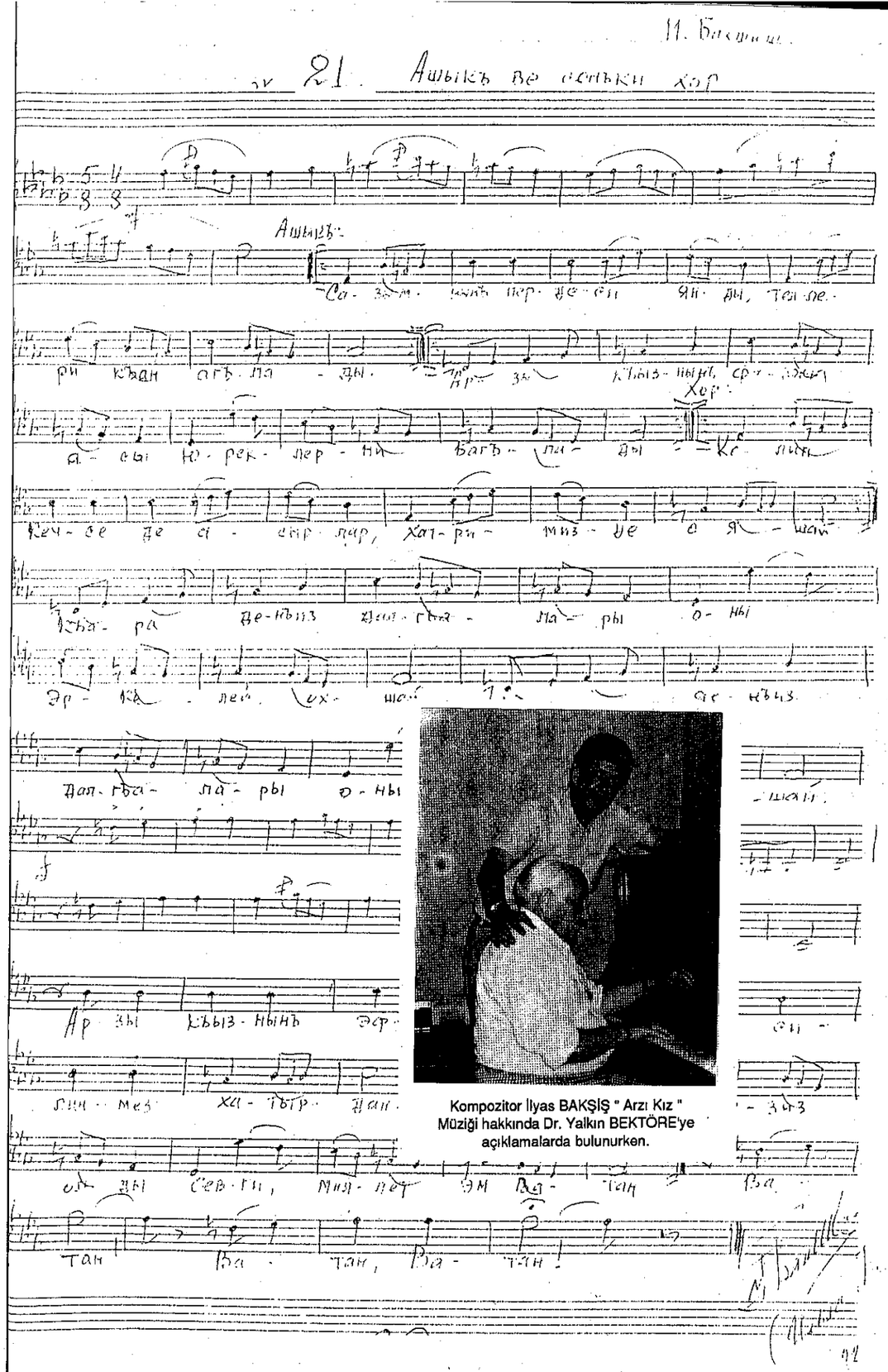

Kompozitor İlyas BAKŞİŞ " Arzı Kız " Müziği hakkında Dr. Yalkın BEKTÖRE'ye açıklamalarda bulunurken.

İÇİNDEKİLER

Kitap hakkında 3

Ön söz 5

Kırım Türk Tiyatrosu 7

Arzı Kız Efsanesi 18

Misxor'da " Arzı Kız çeşmesi" ve " Deniz Kızı " 22

Kırım Türk Diyalegleri 24

Arzı Kız (5 levxalı - Muzikalı Drama) 27

" Arzı Kız " Muzikalı Drama'nın Notaları 61

TEŞEKKÜR

Bu kitabın yayınlanması için maddi yardımlarını esirgemeyen Sayın **İsmail OTAR**'a , Sayın **Sabri ARIKAN**' 'a Sayın **Muzaffer AKÇORA**'ya ve müessese ilanlarıyla katkıda bulunan değerli hemşehrilerimize teşekkürlerimizi arz ederiz.

ESKİŞEHİR KIRIM FOLKLOR DERNEĞİ
YÖNETİM KURULU